

اقدامات دولت در جلوگیری از قاچاق
کالاهای غیرگمرکی در دوره پهلوی اول تا
پایان جنگ جهانی دوم (۱۳۰۴-۱۳۲۴)

زهرا شریف کاظمی^۱

چکیده

قاچاق از منظر لغوی واژه ای ماخوذ از زبان ترکی به معنای تردستی و کاری که پنهانی انجام شود و از منظر عملی به خرید و فروش کالاهایی که در انحصار دولت و یا معامله آن ممنوع می‌باشد اطلاق می‌شود. این مساله از مسائل و مشکلات دولت بعد از مشروطیت و به تبع آن شکل‌گیری گمرکات بعنوان دروازه‌های ورودی کالا به کشور بوده است. با توجه به تغییر حاکمیت از دولت قاجاریه به پهلوی، تغییر سرشت حکومت و دولت در این دوره و تمایل به حکومت مطلقه، ماهیت دوگانه اقتصاد کشور، رشد نظام سرمایه داری و شکل‌گیری مفهوم مرز و خطوط مرزی به جای سرحدات معضل قاچاق از مسائل دست به گریبان دولت بود. لذا تحقیق حاضر با مطالعه اسنادی و کتابخانه ای به شیوه توصیفی-تحلیلی به بررسی اقدامات دولت در جلوگیری از تجارت غیرقانونی (قاچاق) در دوره پهلوی اول تا پایان جنگ جهانی دوم (۱۳۲۴-۱۳۰۴ش) می‌پردازد. نکته قابل توجه در این مقاله بررسی سیر وضع قوانین و تلاشهای دولت در جهت حل مساله قاچاق بوده که این اقدامات شامل تدوین قوانین و مقررات از طریق مصوبات مجلس و وضع قوانین درون نهادی در سازمانهای مسئول و همچنین تاسیس نهادهای جدید در درون ساختار متولیان امر و یا ادغام تشکیلات موجود و تدوین وظیفه جدید برای آنان می‌باشد و حاصل مطالعات و بررسی‌های نگارنده مبین این امر است که علیرغم تلاشهای دولت در جهت کنترل این وضعیت اقدامات دولت نتوانست کارآمد باشد.

واژگان کلیدی: قاچاق، مرز، کالاهای غیر گمرکی، دوره پهلوی اول، جنگ جهانی

دوم، حکومت مطلقه، مجازات مرتکبین، انحصار.

مقدمه

قاچاق از منظر لغوی واژه‌ای است مأخوذ از زبان ترکی و به معنای تردستی و به کاری که پنهانی و با تردستی انجام شود، گفته می‌شود و از لحاظ عملی به خرید و فروش کالاهایی که در انحصار دولت و یا معامله آن ممنوع می‌باشد. (ستاد م م ق، ۱۳۸۷: ۱۲-۱۳). امروزه از قاچاق تحت عناوین مختلف اعم از «اقتصاد پنهان»، «اقتصاد سیاه»، «اقتصاد سایه»، «اقتصاد زیرزمینی» و «اقتصاد غیررسمی» نیز نام‌برده می‌شود. (همان). لذا قاچاق عبارت است از هرگونه استفاده از اموالی که به موجب قانون در داخل مملکت منع شده و یا استفاده از آن در انحصار دولت قرار داده شده باشد و در مجموع می‌توان گفت «هرگونه فرار از نظارت گمرکی یا انجام فعالیت ناقض قانون خاص محدودکننده» قاچاق نام دارد. تجارت غیرقانونی یا قاچاق از نظر ماهوی به دو صورت است، در قسم اول عوامل تجاری غیرقانونی کالایی را به صورت غیررسمی بدون پرداخت حقوق گمرکی و رعایت ضوابط تجاری وارد یا از کشور خارج می‌کنند که به آن «قاچاق غیرگمرکی» گفته می‌شود. اما «قاچاق گمرکی» در لغت به معنای حمل و نقل کالا از مسیر غیرمجاز گمرکی است که برای گریز از پرداخت حقوق گمرکی یا غیرمجاز بودن صادرات و واردات کالا صورت می‌گیرد.

همزمان با به قدرت رسیدن رضاشاه (۱۳۲۰-۱۳۰۴ش) تغییراتی در ساختار دولت بوجود آمد که این تغییرات ناگزیر باعث برخی اصلاحات در کارکردهای سازمان‌های اداری قدیم و شکل‌گیری سازمان‌های جدید بواسطه گسترش ساختار و اتخاذ شیوه جدید حکومتداری و به جهت جریان بهتر امور گردید و در جهت این تغییر ساختار حکومت ناگزیر به گرایش‌های مرکزگرا روی آورد. از دلایل عمده اتخاذ این شیوه می‌توان به ناممکن بودن انباشت سرمایه در جامعه به علت توسعه‌نیافتگی نیروهای مولد کشاورزی، عقب‌ماندگی گردش کالا و همچنین ساختار توسعه‌نیافته تقسیم کار در شهر و روستا و ... اشاره کرد. وی در دوران حکمرانی به شیوه حکومت مطلقه در ابتدای حکومت و سپس به دیکتاتوری سلطنتی در دوره دوم بعنوان مکانیسم

کنترل روی آورد. زیرا برای اجرای برنامه‌های اصلاحی نیازمند اتخاذ این شیوه حکومت به جهت ایجاد قدرت متمرکز حقوقی، امنیتی، نظامی و اقتصادی بود. پژوهش حاضر با رویکرد تاریخی و به شیوه توصیفی-تحلیلی مبتنی بر مطالعات کتابخانه‌ای و اسنادی، درصدد پاسخ به این پرسش است که اقدامات دولت در جهت جلوگیری از قاچاق در سالهای ۱۳۰۴ تا ۱۳۲۴ شمسی چه بوده است؟ این اقدامات در چه سطوحی اجرا می‌گردید و نتایج حاصله از تصمیمات متخذه چه بوده است؟ فرضیه اصلی این پژوهش نیز بدین ترتیب است که اقدامات دولت شامل تدوین مقررات و قوانین از طریق مصوبات مجلس، وضع قوانین درون نهادی در سازمانهای مسئول، تاسیس نهادهای جدید در درون ساختارهای متولیان این امر و یا شکل‌گیری نهادهای جدید و ادغام تشکیلات موجود در آن که منجر به تدوین وظایف جدید برای آنان به دلایلی اعم از توسعه نیافتگی، جایگزینی مفهوم مرز به طور گسترده تر به جای سرحدات و تغییر کارکرد و مفاهیم آن، نبود امکانات برای فعالیتهای اقتصادی قانونی در مرزها، فقر در مناطق مرزی و پرمخاطره بودن برخی مرزها و همچنین جنگ جهانی دوم نتوانست کارآمد باشد.

از علل انتخاب موضوع ضرورت بررسی گذشته تاریخی و مطالعه سازمان بعنوان یک نهاد اجتماعی هدفمند در جهت ساختار جدید دولت و شکل‌گیری نهادهای مدرن با توجه به کارکردهای جدید و بررسی عملکرد دولت در دوره‌های قبل جهت جلوگیری از قاچاق برای اتخاذ تصمیمات جدید با نگاهی به پیشینه تاریخی آن بوده است.

پیشینه تحقیق

در این خصوص کلیه تالیفات در حوزه‌های حقوق، حقوق و جزا، علوم تربیتی، مدیریت بازرگانی و اقتصاد بوده و تاکنون تالیف مستقلی درباره گذشته تاریخی قوانین و مقررات قاچاق صورت نگرفته است. فرد هلیدی در «دیکتاتور و توسعه سرمایه

فلور نیز در «جستارهایی از تاریخ اجتماعی ایران» در یکی از بخش‌های کتاب به وظایف قانونی گمرک‌کاشاره‌ای داشته‌اماتنها در انتهای کتاب صفحاتی چند اختصاص به قاچاق کالا داده است. (فلور، ۱۳۶۶) چارلز عیسوی در «تاریخ اقتصادی ایران (قاجاریه ۱۳۳۲-۱۲۱۵ هـ.ق)» با رویکردی تاریخی، وضعیت گمرک را مد نظر داشته اما او هم به اختصار به قاچاق در دوران مورد بحث اشاره می‌نماید. (عیسوی، ۱۳۸۸) سید اسماعیل دستغیب در «گمرک ایران تصویری کوچک از واقعیتی بزرگ» بسیار محدود به راهکارهای جلوگیری از قاچاق در طول دوره قاجار و پهلوی داشته اما بطور مستقل به پدیده قاچاق و به کالاهایی که بصورت غیر قانونی وارد کشور می‌شد پرداخته نشده است (دستغیب، ۱۳۸۹) همچنین محمدرضا حافظ نیا و محسن جان‌پرور «در مرزها و جهانی شدن» به اختصار به قاچاق در مرزها و علل و انگیزه آن بدون ذکر مرز خاصی اشاره‌ای داشته‌اند اما هدف اصلی این کتاب امنیت مرزها و عوامل مؤثر در آن است. (حافظ نیا، جان پرور، ۱۳۹۲) بدین ترتیب، تمامی این آثار از رویکرد متمرکز و مرتبط با موضوع مورد بحث در این مقاله برخوردار نیستند لذا این تحقیق از لحاظ موضوع کاملاً نو و جدید می‌باشد.

۱. مروری بر ساختار و ویژگیهای دولت در دوره پهلوی

حکومت برای بشر یک امر ضروری است زیرا اجتماع بدون حکومت دچار هرج و مرج می‌شود در تمام جوامع بشری تا آنجا که تاریخ نشان می‌دهد همیشه به نوعی حکومت وجود داشته و این بدان معنی است که بشر ضرورت وجود یک حکومت را در طول تاریخ با توجه به نیازمندی به آن درک کرده و همچنین دانسته که زندگی اجتماعی بدون وجود و برقراری نظم و قانون حتی یک روز هم امکان‌پذیر نخواهد بود. آغاز قرن نوزدهم همزمان با شکل‌گیری تحولات شگرف در جهان بود. از ویژگیهای این قرن می‌توان به انقلاب صنعتی، شکل‌گیری امپراتوری‌های مختلف در غرب، شکل‌گیری نظام سرمایه‌داری و به تبع آن نظم جدید جهانی و دگرگونی در

اقتصادی جهانی و انهدام تزاریسم اشاره کرد. با جهانی شدن سرمایه، همزیستی ساختارهای سنتی و جدید در کشورهای در حال گذار تشدید شد یعنی با وجود ساخت‌های پیش سرمایه‌داری در این کشورها، ساخت‌های جدیدی به وجود آمد و گسترش یافت. (فیوضات، ۱۳۷۵: ۴۴)

در تمام دورانهای گذشته بر بشر اثبات شده است که شکل‌گیری ساختارها و کارکردها در جامعه یک شبه صورت نمی‌گیرد، بلکه این تغییرات در سطح مدیریتی با توجه به نیاز حکومتی و در سطح اجتماعی بر مبنای فهم و کمال فکری آن جامعه می‌باشد. در نتیجه باید برای اداره کشور، شبکه ارتباطی اجتماعی ای شکل بگیرد که باعث وحدت پایگاهها و پذیرش نقش‌های جدید گردد. آشکار است که در یک ساخت آنچه که بیش از همه مطرح است شبکه روابط است (توسلی، ۱۳۸۶: ۱۳۳)، لذا حکومتگران ناچار شدند آنرا به نحو خاصی ترکیب نمایند که اگر حتی اجزاء و کل (نظام اجتماعی) دچار تغییر و دگرگونی شوند در نهایت باز هم به حفظ و ثبات کل کمک کنند. (همان: ۲۰۱). لذا همیشه مصادیق علت و معلول باعث شکل‌گیری گونه‌ای ساختارهای اجتماعی می‌شود که با توجه به نیاز و رشد جامعه و در جهت ارتقاء کیفیت مدیریت جامعه شکل خواهد گرفت. واضح و مبرهن است که هر جامعه و ملت در هر دوره تاریخی ناگزیر است که ویژگی‌های نظام اجتماعی مربوط به زمان خود تن در دهد، دولت نیز در این دوره به تبعیت از ویژگی‌های زمان خود بناچار و متأثر از شرایط جهانی ناگزیر تغییر جهت داد. در این میان جهانی‌شدن سرمایه، شکل‌گیری نظام صنعتی جهانی، تماس با اقتصادهای پیشرفته صنعتی دولت‌های مدرن، ساختار پیشاسرمایه‌داری بر ساخت سنتی کشورهای در حال گذار تأثیر گذاشت. در نتیجه وجود یک دولت متمرکز نه تنها می‌توانست امنیت سیاسی را فراهم نماید بلکه این امنیت در جهات دیگر اعم از اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و ... نیز انعکاس پیدا می‌کرد.

آغاز حاکمیت سلسله پهلوی همراه بود با مفاهیم نوین‌سازی برای عقب‌نماندن از

گرایش‌های مرکزگرا در داخل دولت بواسطه نیاز مبرم به تجمیع نیروها و امکانات برای نوین‌سازی و همچنین فعالیت‌هایی که مکمل این سیاست و لازمه دستیابی به اهداف مذکور بودند. لذا میتوان گفت اصلاحات در دستگاه‌های دولتی ایران در ابتدا بیشتر از آنکه حاصل تقاضای جامعه باشد متأثر از شرایط بیرونی کشور و تحولات سیاسی و اقتصادی دول اروپایی نیز بوده است. از جمله تغییرات عمده در ساخت دولت در این دوره می‌توان به تحولاتی در خود ساختار دولت و بدنبال آن شکل‌گیری کارکردهای جدید بر این ساختار تو اعم از شکل‌گیری پادشاهی مطلقه در دوره اول (۱۳۱۲-۱۳۰۳ش) سپس دیکتاتوری بعنوان مکانیسم کنترل در دوره دوم (۱۳۲۰-۱۳۱۲ش)، نظم قانونی مبتنی بر نظم حقوقی و تغییر نظم ایلی به نظم شهری و روستایی در جهت نظم امنیتی و تثبیت مرزهای ملی و پیمان عدم تعرض اشاره کرد.

در جوامعی که دارای ساختهای کهن بوده اند دولت مطلقه مقدمه پیدایش دولت مدرن ملی بوده است (سینایی، ۱۳۸۴: ۳۰) از دلایل عمده اتخاذ این شیوه ناممکن بودن انباشت سرمایه در جامعه به علت توسعه‌نیافتگی نیروهای مولد کشاورزی و عقب‌ماندگی گردش کالا و ساختار توسعه‌نیافته تقسیم‌کار در شهر و روستا بود. از اینرو حکومت به گرایش‌های مرکزگرا در داخل دولت روی آورد اگرچه مرکزیت اداری را نباید از لوازم تمرکز قدرت دانست زیرا رژیم استبدادی تا حد نسبتاً زیادی تمایل به مرکزیت دارد. (کاتوزیان ۱۳۸۰: ۱۰۱) ناگفته نماند که برای بررسی و تحول نقش دولت در کشورهای در حال گذار از ماقبل سرمایه‌داری به سرمایه‌داری، باید آنرا در پیوند با تغییرات در روند نظام صنعتی جهانی یافت. (هلیدی، ۱۳۵۸: ۴۳) از لوازم حکومت مطلقه نظم حقوقی و قانونی، تمرکز قدرت اداری-سیاسی، استقرار نظم امنیتی با شکل‌گیری ارتش نوین، دولت‌سازی و تشکیل دولتی با نفوذ کامل در امور داخلی و خارجی با اسکان عشایر، ملت‌سازی با تثبیت مرزهای ملی با انعقاد پیمان‌نامه‌های امنیتی - دفاعی منطقه‌ای و دیگر قراردادهای مودت دو طرفه با کشورهای هم‌جوار و مدرن‌سازی است.

در نیمه اول سده ۱۳ق/ اواخر سده ۱۸ و ۱۹ م، همزمان با گسترش نظام صنعتی در تاریخ نوعی اقتصاد جهانی شبیه اقتصاد جهانی دوره معاصر پدید آمد. یکی از ویژگی‌های این نظام که آنرا نسبت به نظامهای گذشته متمایز می‌ساخت تبدیل اقتصاد معیشتی به اقتصاد سرمایه داری با شاخص‌های تولید انبوه، تقسیم نیروی کار، انباشت ثروت، اصالت بازار، رقابت و تجارت نابرابر بود. از لحاظ خارجی نیز در این دوره رقابت امپراتوری‌ها، تجارت آزاد، تکنولوژی جدید و صنعتی شدن باعث جابجایی اجتناب ناپذیر در موازنه قدرت بین المللی شده بود. دولت جدید متأثر از نظام سرمایه داری در وضعیتی نیمه سرمایه داری به سر می‌برد و ناگزیر به جهت این نظم جهانی و همسویی با آن در ساخت خود بر حوزه‌های حقوقی، امنیتی، مرزی و همچنین در عرصه اقتصادی ناگزیر تغییراتی پدید آورد.

یکی دیگر از اقدامات دولت جدید در ایران، برقراری نظم اقتصادی جدید، تلاش در جهت ثبات نسبی اقتصادی - سیاسی، تمرکز دولتی و تمرکز سرمایه بود. رشد ناموزون جمعیت، اشتغال اندک نسبت به کل جمعیت، پراکندگی نامتوازن جمعیت در مناطق و تعدد مراکز قدرت، عدم تمرکز و انباشت سرمایه از مسائل دست به گریبان دولت در حوزه اقتصادی این دوره بودند. همان‌گونه که در بخش قبلی بیان گردید، دولت جدید در جهت تامین بودجه مورد نیاز ارتش و همچنین تامین متابع مالی جهت اصلاحات رضاخانی، نیازمند توسعه اقتصادی بود که لازمه این توسعه تغییر قابل ملاحظه در روابط اجتماعی - اقتصادی در کشور بود. از جمله این اقدامات در جهت کسب منابع مالی در جهت توسعه میتوان به الغاء کاپیتولاسیون و استقلال گمرکی ایران بعنوان نقطه عطف بسیار بزرگ در تاریخ ایران، انحصار دولتی در جهت تمرکز سرمایه و اخراج مستخدمین بلژیکی به جهت بدست گرفتن مدیریت گلوگاههای اقتصادی اشاره کرد.

۲. اقدامات دولت جهت جلوگیری از قاچاق از دوره پهلوی تا پایان جنگ

جهانی دوم

از تشکیل وزارت گمرکات در دوره ناصرالدین شاه تا فرمان مشروطیت توسط مظفرالدین شاه و ورود مستشاران بلژیکی به ایران، نهادهای حکومتی و مبادی دریافت مالیات تحولات گوناگونی را تجربه کردند که بعد از ورود نوز بلژیکی این گوناگونیها لغو شد. با بررسی تاریخ ایران این تغییرات به طور محسوسی قابل مشاهده است. بعد از اجرای اولین تعرفه نوز بلژیکی میتوان گفت که اقدامات دولت در خصوص جلوگیری از قاچاق شفافتر و تابع قانون بوده است کهبا ظهور دولت پهلوی و تجربه حکومت مطلقه و تغییر ساختار و به تبع آن شکل گیری نهادهای اجرایی در داخل ساختار جدید، اقدامات دولت در جهت جلوگیری از قاچاق بعلت شکل گیری مرزهای ملی و نیاز به انباشت سرمایه و اقتصاد دولتی اهمیت بیشتری یافت. در ذیل به بخشی از قوانین در این خصوص اشاره خواهد شد.

۱-۲. نظامنامه مالیات بلدی، مالیات نواقل وقانون الغاء عوارض و مالیاتهای بلدی

امین السلطان به خواسته ناصرالدین شاه دفتری به عنوان نظامنامه گمرکی را در ۳۳ فصل تدوین کرد که در آن عوارض و حقوق گمرکات شهری آورده شده بود. اما بعلت اینکه عایدات قابل توجهی به صندوق دولت نمی داد در سال ۱۲۷۹ش فرمان توقف آن صادر شد. الغای این عوارض شهری پایان دوره عمر باج راه و گمرک شهری نبود و با انقلاب مشروطه بود که حقوق راه و عوارض دروازه ای طی فرمان مظفرالدین شاه ملغی شد اما در این قانون راههای عرابهرو از این قانون مستثنی شده بودند (ساما، ۱۵۵۶۴-۲۴۰: ۱۵)

اگرچه قانون مالیات راه با این فرمان برجیده شد، اما این بار با نام دیگر و تحت عنوان مالیات نواقل و باج راه سر برآورد و این مسئولیت بر عهده «قره سوران» نهاده شد. بعدها با تشکیل انجمنهای بلدی در سال ۱۲۸۶ش مصوباتی تنظیم شد که بنا بر

آن، این انجمن مسئول دریافت وجوه از راه‌ها و پل‌ها گردید. بعدها بر طبق مصوبه ۵ شهر ربیع‌الاول ۱۳۲۸ ق/۲۶ اسفند ۱۲۸۸ ش مجلس شورای ملی مآخذ دریافت مالیاتها تعیین گردید بدین ترتیب که از وسایل نقلیه که در بلاد ایران هر ماهه و وسایلی که از خارج به شهر داخل میشدند در هر دفعه ورود دریافت گردد یا میتوانستند مبلغ را ماهیانه پرداخت نمایند. دریافت مبالغ آنها نیز براساس «قبض و بلیط» بود (م ش ملی، دوره ۱: ۲۷۵) تفاوت این نظامنامه با دوره‌های قبلی در این بود که حاکمین بلاد نمی‌توانستند خودسرانه مالیات‌ها را افزایش دهند، در ابتدا باید مبلغ آنها به «وزیر داخله» پیشنهاد و پس از بررسی و تأیید به صورت لایحه قانونی به مجلس تقدیم می‌شد. (همان) در ماده پنجم (۵) این قانون برای کسانی که از پرداخت مالیات امتناع می‌کردند نیز مجازات تعیین شده است. بدین ترتیب که متخلف در دفعه بعلاوه یک ثلث {یک سوم مبلغ اصل} و در دفعات بعد ضعف {دو برابر} مبلغ اصل از او دریافت گردد. (شریف کاظمی، ۱۳۹۵: ۱۱۶-۱۱۴)

نظامنامه مذکور در جلسه سیزدهم مجلس شورای ملی در دوره ریاست مؤتمن الملک در ۱۳ میزان ۱۳۰۳ نسخ شد و نظامنامه جدید در ۱۳ ماده به موقع اجرا گذاشته شد. (مجله بلدی، ش ۱۲، سال ۴: ۱۷-۱۶ و همچنین رجوع کنید به شریف کاظمی، ۱۳۹۵: ۱۱۶-۱۱۵) جریمه عدم پرداخت در نظامنامه مذکور نیز برای مرتبه اول یک سوم مالیات و در مرتبه بعدی برابر مالیاتی پرداختی تعیین شده بود. این قانون نیز بموجب قانون ۱۹ بهمن‌ماه ۱۳۰۴ نسخ و در نهایت قانون مالیات راه و الغاء عوارض و مالیات‌های بلدی به عمر دریافت مالیات‌های راه پایان داد و از تاریخ مذکور کلیه مالیات‌ها و عوارض گمرکی دروازه‌ای، شهری به هر اسم و عنوانی ملغی گردید و مراتب طی اعلانی در اول اسفندماه ۱۳۰۴، بنام کفیل بلدیة تهران سرهنگ بوذرجمهر در مجله انجمن بلدیة درج شد (مجله بلدیة، ش ۱۳، سال ۴: ۲۵) با تصویب این قانون مصوب ۵ ربیع‌الاول ۱۳۲۸ ق و قانون ۱۳ میزان ۱۳۰۳ شمسی راجع به نواقل ملغی و مطالبه وصول مالیات‌ها و عوارض نیز به طور کل منسوخ و موقوف شد. (م ش ملی،

دوره ۵، ج ۱: ۱۷۵)

بر طبق ماده اول قانون مذکور، مبدأ اخذ مالیات از «وزن غیر خالص» صادرات و واردات مملکتی تعیین و بر طبق تبصره (۱) آن از صادراتی که از منی «چهار قران» کمتر ارزش دارد مبلغی دریافت نشود و این مالیات تنها یک بار در موقع ورود و خورد دریافت شود. وضع این قانون باعث شد کسانی که اقدام به حمل مالی به این میزان بودند کالایشان بعنوان کالای قاچاق محسوب نگردد. (م شورای ملی، دوره ۸، ج ۱: ۳۰) در تاریخ ۲۰ اردیبهشت ماه ۱۳۱۱ در مجلس شورای ملی، قانونی راجع به قاچاق عوارض بلدی در هفت (۷) ماده به تصویب رسید که بر طبق این قانون اگر اشخاص در خصوص اموالی که موضوع عوارض بلدی و همچنین عوارض قیابندی بود مرتکب قاچاق می شدند، مشمول مجازات قوانین مربوط به قاچاق مال موضوع عایدات دولت بودند. (م ش ملی، دوره ۸، ج ۱: ۳۰) در این قانون مرجع رسیدگی به قاچاق عوارض بلدی «محاکم صلاحیت دار» تعیین گردید (همان)

عاقبت سایر تصویب نامه با تصویب قانون ۸ شهریور ۱۳۱۱ منسوخ شد. بنا بر مصوبه جدید مبدأ اخذ مالیات از وزن غیر خالص مال التجاره به «ریال طلا» تعیین شد (گمرک ایران، قانون عوارض راه، ۱۳۱۱، ماده ۱: ۲) نکته حایز اهمیت در این قانون تعیین جایزه برای صادرات و تشویق تجار در جدولی در ۱۷۱ اردیف میباشد که میتوان آنرا بعنوان راه حلی برای جلوگیری از قاچاق و صادرات قانونی و از مبادی قانونی به حساب آورد. (همان) در این مصوبه مامور وصول عایدات حاصل از مالیات مقرر «وزارت مالیه» تعیین گردید. در ماده ششم (۶) آن به «نحوه تقسیم» آن نیز اشاره شده که یکی از سرفصلهای آن ایجاد و تعمیر راههای شوسه بوده است. (همان: ۶)

در دوره دوازدهم قانون گذاری مجلس شورای ملی بود که قانون اصلاح قانون تعرفه گمرکی و مالیات راه به تاریخ ۲۲ تیرماه ۱۳۲۰ به تصویب مجلس شورای ملی رسید و بموجب آن قانون مالیات راه مصوب ۸ شهریورماه ۱۳۱۱ نیز برچیده شد. در این قانون اخذ حقوق گمرکی و مالیات راه بر «واردات و صادرات» تعیین و براساس

ماده (۵) اخذ مالیات راه از «وزن کالا» به اضافه «وزن ظرف و کلیه لفافه‌های داخلی و خارجی آن» بود. (م شورای ملی، دوره ۱۲، ج ۱: ۲۲۷)

۲-۲. قانون مجازات مرتکبین قاچاق (۱۳۰۶، ۱۳۰۷ و ۱۳۱۲)

در خصوص مجازات مرتکبین قاچاق قبل از تشکیلات گمرک تنها به ضبط مال قاچاق و تنبیه قاچاق کنندگان اشاره رفته است. اما رفتار پاره ای از مامورین گمرک نسبت به آنها را معادل مجازات‌های میرغضب‌ان قدیمی بیان نموده است. در سفرنامه‌خراسان در خصوص مجازات قاچاق کنندگان چنین آمده است «یکی از مامورین یک نفر قاچاقچی را دستگیر و در بیرون گمرک خانه هر دو گوش او را با میخ آهنی به دیوار کوبیده این قاچاقچی که از ترکمانان بود به مدت یک روز تمام به همین حال پشت به دیوار بود و مردم نیز دسته به دسته به تماشای او می‌آمدند». (دالمانی، ۱۳۳۵: ۵۷۵) اما از مجازات مرتکبین قاچاق بعد از تشکیلات گمرک به طور مدون و قانونی تنها در نظامنامه تعرفه‌ای ایران ذکری به میان آمده و حتی در نظامنامه تعرفه هم به طور مشخص به این موضوع پرداخته نشده است.

همانگونه اشاره شد در دوره رضاشاه برای کسب درآمد برای نوسازی کشور و کسب منابع لازم برای صنعتی کردن کشور، دولت قانون انحصار بر واردات و صادرات را وضع نمود. لذا در این جهت مجازات مرتکبین قاچاق نیز تعیین و به صورت تصویب‌نامه از نظر مجلس شورای ملی نیز گذشت. بدین ترتیب اولین قانون مجازات مرتکبین قاچاق در سال ۱۳۰۶ در مجلس وضع و مصوب‌های بعدی نیز به ترتیب در ۱۳۰۷ و ۱۳۱۲ ش به تصویب مجلس رسید.

در تصویب‌نامه سال ۱۳۰۶ ش در دوره ششم قانون‌گذاری و به ریاست مجلسی حسین پیرنیا، مال قاچاق، مال موضوع عایدات دولت و اشیاء ممنوع‌الورود قلمداد شد و مجازات تعیین شده در آن حبس تأدیبی از هشت (۸) روز تا یک (۱) سال تعیین گردید و علاوه بر مجازات مصرح در قانون، محکومین می‌بایستی عین یا مثل قیمت

مال قاچاق شده و اشیاء ممنوع‌الورود را نیز می‌پرداختند (م ش ملی، دوره ۶، ج ۱: ۴۸) در این قانون حبس تأدیبی با پرداخت روزی یک (۱) تومان جریمه قابل تبدیل بود. مأمور اجرای این قانون نیز «وزارت عدلیه» بود. اما این قانون که تنها و تنها شامل «یک» ماده بود به موجب مصوبه ۱۶ اسفندماه ۱۳۰۷ نسخ گردید.

مصوبه بعدی، در دوره هفتم قانون‌گذاری مجلس در دوازده (۱۲) ماده به تصویب رسید و نکته مهم در آن این بود که در این تصویب‌نامه علاوه بر ذکر «مال قاچاق موضوع عایدات دولت»، کلمه «مشتقات آن» نیز آورده شده است (م ش ملی، دوره ۷، ج ۱: ۱۴۲) و مجازات محکومین بر طبق این مصوبه علاوه بر رد مال یا قیمت آن، پرداخت دو (۲) برابر عایدات تعیین شده به دولت و همچنین حبس تأدیبی از سه (۳) ماه تا دو (۲) سال در نظر گرفته شد؛ و افرادی که قادر به پرداخت مبلغ جریمه نبودند بر طبق تبصره ماده یک (۱) به ازای هر یک (۱) تومان محکوم به تحمل یک (۱) روز حبس بودند. اما دریافت جریمه مقید به این امر بود که این حبس نباید از پنج (۵) سال تجاوز نماید. در این قانون برای مأمورین کشف یا تعقیب قاچاق که خود مرتکب قاچاق می‌شدند یا شرکت یا معاونت در ارتکاب آن داشتند نیز مجازات گنجانده شده است و مأمورینی که از تعقیب مرتکبین خودداری نمایند یا بر خلاف شرایط به مرتکبین ارفاق نمایند در حکم مختلسین اموال دولتی قرار داده شده‌اند. (همان) و مجازات شرکای مرتکبین قاچاق نیز مجازاتی همانند مرتکبین بود. با این تفاوت که نصف جزای مرتکب اصلی را باید می‌پرداختند و حبس آنها از سه (۳) ماه تا یک (۱) سال بود. مأمورین وصول جریمه نیز موظف بودند در قبال اخذ قیمت مال موضوع قاچاق و دریافت وجه نقدی، «قبض رسید» بدهند. در این تصویب‌نامه علاوه بر «وزارت عدلیه» که در قانون مصوب ۱۳۰۶ مأمور اجرای قانون بود، «وزارت مالیه» نیز در کنار آن موظف به همراهی بود.

قانون بعدی در دوره نهم قانون‌گذاری و در تاریخ ۲۹ اسفند ۱۳۱۲ در (۵۰) ماده به تصویب مجلس رسید و بنا بر ماده دوم «هیات دولت» مأمور اجرای این قانون بود. در

این تصویب‌نامه و بنا بر ماده ۴۹ آن «وزارت مالیه» موظف به تنظیم و اجراء نظامنامه‌های دایر بر طرز اجرا و ترتیب تفتیش و جلوگیری از قاچاق و غیره بود. (گمرک ایران: ق م قاچاق، ۱۳۱۲: ۲۳) این قانون در مقایسه با قوانین قبلی، بسیار مفصل‌تر طراحی شده اما مجازاتهای تعیین شده در آن همانند تصویب‌نامه قبلی بود. بر طبق ماده (۷) مصوبه مذکور مرتکبین قاچاق اگر نمی‌توانستند جریمه منظور شده را بپردازند باید توقیف می‌شدند. اما مدت توقیف آنها نمی‌بایست در مقابل هر ده (۱۰) ریال بدهی بیش از یک (۱) روز باشد و در هر حال از دو (۲) سال نیز تجاوز نمی‌کرد و افلاس و فقر مرتکب نیز مانع از توقیف آنان نمی‌شد. تمایز این تصویب‌نامه با تصویب‌نامه‌های قبلی، گنجاندن فصلی در خصوص «وظایف و اختیارات مأمورین کشف و تعقیب قاچاق و پاداش کاشفین» است. بدین ترتیب که به وزارت مالیه اجازه «پرداخت حق کشف» به کاشفین و مخبرین و همچنین به مأمورین انتظامی که در کشف قاچاق و

ضبط جنس دخالت داشته‌اند نیز داده شده است (م شورای ملی، دوره ۹، ج ۱: ۲۴۵) بعد از این تصویب‌نامه، قانون مجازات مرتکبین قاچاق بنا بر اصل ۲۷ متمم قانون اساسی در جلسه چهاردهم خرداد ۱۳۱۹ در ۴ فصل و ۵۰ ماده به تصویب مجلس رسید که در این تصویب‌نامه نیز مأمور اجرای قانون «هیات دولت» بود. وجه تمایز قانون مجازات مرتکبین سال ۱۳۱۲ با قانون ۱۳۱۹ تغییراتی است که بعد از مصوبات فرهنگستان لغات در آن اعمال شده است بعلاوه اینکه در برخی موارد تبصره‌هایی نیز بدان اضافه گردیده است که بنظر میرسد برای تفسیر بهتر قانون باشد. بعد از تاسیس فرهنگستان لغت در ۱۳۱۴ و اساسنامه آن اقداماتی ابتدا در حوزه واژه‌های نیروهای نظامی بود که بعدها با گسترش آن واژگانی در حوزه‌های اداری، حقوقی و بلدی و ... نیز جایگزین واژگان ثقیل و غیر فارسی گردید. یکی از مواردی که در این حوزه اعمال شد تغییراتی در واژگان در حوزه حقوقی بود.

این تغییرات واژگانی در نظامنامه مجازات مرتکبین قاچاق کاملاً مشهود است. نکته بسیار مهم در این تبدیل تبدیل واژه «جرم» و «مجرم» به «بزه» و «بزهکار» است و

اینکه این واژه در کنار قاچاق آمده و قاچاق بعنوان بزه مطرح شده است. که امروزه به مفهومی کاملاً خاص بکار برده میشود. (گمرک ایران، ق م م قاچاق ۱۳۱۹: ۲)

۳-۲. نظامنامه تقسیم سهام مخبرین و کاشفین قاچاق

در تصویب نامه قانون مجازات مرتکبین قاچاق مصوب ۲۹ اسفند ماه ۱۳۱۲، پرداخت حق الکشف و میزان آن به کاشفین آورده شده است. اما وزارت مالیه در تاریخ ۱۳۱۳/۴/۱۷ اقدام به چاپ و نشر نظامنامه اجرایی ماده ۱۹ قانون مذکور، در خصوص تقسیم سهام کاشفین در (۱۶) ماده جهت تبیین موضوع و نحوه آن جهت مامورین اجرایی نمود. بدین نحو که اساس آن ماده ۱۹ قانون مجازات مرتکبین قاچاق مصوب ۱۳۱۲ قرار داده شد. بنابر ماده (۱) نظامنامه مذکور نحوه تقسیم به صورت پنجاه (۵۰) درصد از حاصل غیر خالص جرائم وصولی و همچنین خالص اجناس قاچاق در خصوص مخبرین، کاشفین و مامورین انتظامی با تلخیص از نظامنامه اجرای ماده ۱۹ قانون مجازات مرتکبین قاچاق مصوب ۲۹ اسفند ۱۳۱۲ به شرح جدول ذیل آورده شده است:

جدول ۱. سهام مخبرین و کاشفین در قانون

مجازات مرتکبین قاچاق در نظامنامه ۱۳۱۳.

میزان سهم	صدی پنجاه از حاصل غیر خالص جرائم وصولی (بدون کسر حقوق انحصاری و گمرک)	صدی پنجاه از قیمت خالص اجناس (با کسر حقوق انحصاری و گمرک)
مخبرین و کاشفین	٪۳۵	٪۴۰
مامورین انتظامی	٪۷	٪۱۰
روسای تفتیش محلی	٪۳	-
ذخیره	٪۵	-

(تلخیص از: نظامنامه اجرای ماده ۱۹ ق م م ق مصوب ۲۹ اسفند ۱۳۱۲)

دایر به طرز تقسیم سهام کاشفین قاچاق: صص ۲-۳)

در ذیل تبصره (۱) نظامنامه درخصوص مخبرین، کاشفین و مامورین انتظامی به تفکیک پرداخته شده است. در ماده (۲) به اجناس قاچاقی ضبطی و اجناس انحصاری دولت پرداخته شده است. (شریف کاظمی، ۱۳۹۵: ۱۲۵-۱۲۴) در این نظامنامه به نسبت سهام مخبر و کاشف نیز تصریح شده است بدین ترتیب که این نسبت نباید از بین (۳) و (۲) تجاوز نماید. (ن م و ک، ماده ۵: ۴) و اگر مخبر و کاشف «یک نفر» بود، تمام سهام را وی دریافت خواهد داشت (سهام مخبرین و کاشفین، ۱۳۱۳، ماده ۶: ۴) و در صورتیکه «چند نفر» بودند سهام آنها به نسبت دخالت در کشف، تقسیم شود. (همان، ماده ۷: ۴) اما مامورین انتظامی که بطور انفرادی «هم مخبر و هم کاشف» باشند «سهام اختصاصی» هر یک از مخبر یا کاشف علاوه بر سهم مخصوص خود دریافت خواهند داشت. (همان، ماده ۸: ۴)

نحوه تقسیم سهام مخبرین و کاشفین، این امر بعهده اداراتی گذاشته شد که مال قاچاق در منطقه عملیاتی آنها کشف شود و همچنین در نقاطی که دوایر مربوطه اداره تعقیب و تفتیش قاچاق در آن باشند نهاده شد و در خصوص مامورین انتظامی این امر با موافقت روسای مربوطه در حوزه ماموریتشان انجام خواهد گرفت. (همان، ماده ۱۰: ۵) در این نظامنامه مخارج مقدماتی کشف شامل کلیه مخارج مصرفی برای تعقیب و کشف قاچاق اعم از خرج سفر کاشفین و مامورین، حق الزحمه مخبرین و وکلای مدافع آنان در محاکم و همچنین حق الزحمه مخبرین سری و امثال آنان از محل «وصول جریمه» تعیین شده است. (همان، ماده ۱۲: ۶) اداره تقسیم کننده سهام نیز مجاز بود به هر مستخدم و ماموری که در مواقع مخصوص اقدام موثری در امر کشف و تعقیب قاچاق نماید مبلغی بعنوان «انعام» از محل «ذخیره» در وجه آنان پرداخت نمایند.

بنا بر گزارش واصله به تاریخ ۱۳۲۰/۹/۲۹، مکتوبی در تاریخ ۱۳۲۰/۱۱/۱۵ از نصر اله جهانگیر وزارت دارایی وقت به اداره کل گمرک ارسال که در آن توجه به ماده ۱۹ قانون کیفر مرتکبین قاچاق مصوب ۱۳۱۲ و آئین نامه اجرایی مبنی بر خودداری از پرداخت جایزه برای کشف کالا و اجناس قاچاق و پرداخت حق الکشف از جریمه و

حاصل فروش کالا تاکید شده است (ساما، ۱۴۴۱-۲۴۰: ۸۲)

تصویب آئین نامه حق الکشف بجای اینکه راهگشای پرداخت سهام کاشفین باشد همواره باعث مناقشه میان مامورین اداره گمرک و بازرسی شده بود و تداخل کار ادارات گمرک و بازرسی و دخالت‌های اداره بازرسی نیز مزید بر علت بود. با توجه به آئین نامه حق الکشف، مامورین اداره گمرک و بازرسی می‌بایست در کشفیات دخیل و سهیم باشند و هر یک از طرفین کشف قاچاق را به خود نسبت و دیگری را در آن دخیل نمیدانستند و این مساله که دیگرانی بدون استحقاق در سهم آنان شریک باشند باعث دلسردی ایشان بود. (ساما، ۲۴۰-۶۲۰۹۷: ۲) مساله دیگر تداخل کار دو اداره بود که از لحاظ ساختار سازمانی متفاوت بودند. لذا با جلب موافقت آن اداره، مامورین گمرک به طور موقت در اداره بازرسی قاچاق خدمت میکردند که در نهایت امر دوباره به گمرک بازگشت داده شدند. (همان: ۴۶) و از جمله موانع دیگر دخالت اداره بازرسی بود زیرا آنان مدعی بودند که حتی قاچاقهایی که در خارج از شهر کشف میگردد نیز باید به اطلاعشان رسانده شود و هم اینکه در آن باید مداخله داشته باشند. (همان)

۲-۴. اداره تعقیب و تفتیش قاچاق مملکتی^۱ (۱۳۱۲)

همانگونه که در بخش مجازات مرتکبین قاچاق اشاره رفت بر طبق مصوبه سال ۱۳۰۶، وزارت مالیه نیز علاوه بر وزارت عدلیه، مامور اجرای تصویبنامه بود. لذا اداره تعقیب و تفتیش قاچاق مملکتی از دیگر ارگان‌های نظارت بر امر قاچاق، در زمان علی اکبر داور وزیر مالیه وقت در وزارت دارایی و زیر نظر اداره مربوطه در «تهران» تشکیل گردید و تشکیلات آن در ایالات و ولایات با توجه به حدود و احتیاجات هر منطقه بوجود آمد. در نتیجه کلیه امور مربوط به قاچاق اعم از مکاتبات و گزارشهایی که در سابق به وزارت مالیه ارسال می‌شد و همچنین پاسخگویی به کلیه مکاتبات ارسالی بر

۱. براساس مصوبه فرهنگستان لغت، واژه «کشور» جایگزین «مملکت» گردید.

عاهده این اداره تازه تاسیس نهاده شد. در این جهت نظامنامه ای توسط وزارت مالیه در دو (۲) فصل تهیه و به دواير مربوطه ابلاغ گردید. فصل اول نظامنامه فوق الذکر که شامل هفت (۷) ماده است راجع به حدود و اختیارات آن اداره است و فصل دوم نیز به تشریح وظایف رئیس اداره تعقیب و تفتیش قاچاق، روسای دواير و شعب اداره مذکور در ایالات و ولایات و مفتشین آن در نه (۹) ماده پرداخته است.

در نظامنامه مذکور در خصوص علت وجودی تشکیل این اداره چنین آورده شده است «ماده اول- برای اجرای قوانین و مقررات مربوط به کشف و تعقیب قاچاق و اقدام در وصول جرایم مربوط به قاچاق و به طور کلی پیشنهاد هر گونه تدبیر و اقدامی که از لحاظ جلوگیری از قاچاق لازم است در وزارت مالیه اداره ای به نام اداره تفتیش و تعقیب قاچاق مملکتی در مرکز و تحت اوامر مستقیم وزارت مالیه تشکیل و در حدود و احتیاجات خود و بودجه مصوب دواير و تشکیلاتی در ایالات و ولایات خواهد داشت». (همان، ماده ۱: ۲) و اعلام میشود از تاریخ تشکیل اداره مربوطه در مرکز کلیه مکاتبات و راپرتهایی که به وزارت مالیه و ادارات تابعه آن راجع به امور قاچاق ارسال می گردید به اداره فوق الذکر مراجعه و جواب آن نیز از آن اداره تهیه خواهد شد. (همان، ماده ۲: ۲)

بنا بر نظامنامه مذکور، در نقاطی که شعب و دواير اداره مذکور تشکیل می شد کلیه اقدامات مربوط به قاچاق اعم از تفتیش و تعقیب بر عهده دواير و شعب مربوطه و مفتشین و مامورینی که در اختیار آنان قرار داشت، بود. (همان، ماده ۴: ۳) اما در خصوص مناطقی که شعبی در آن نبود «مامور مالیه» آن منطقه را موظف به اجرای قوانین مربوطه بودند (همان، ماده ۵: ۳) و در آن به صراحت تاکید بر این شده که این وظیفه در درجه اول بر عهده «مامورین و مفتشین اداره گمرک» است ولی اداره تفتیش نیز وظیفه کشف و تعقیب قاچاق گمرکی را نیز بر عهده خواهد داشت. (همان، ماده ۶) و در ادامه به تشریح وظایف این دو اداره یعنی اداره گمرک و اداره تفتیش نسبت به یکدیگر پرداخته و اعلام نموده که روسای دواير و شعب تفتیش و تعقیب قاچاق می توانند در موقع کشف قاچاق گمرکی که به وسیله مامورین و مفتشین مخصوص

گمرک یه عمل آمده و تنظیم صورت مجلس آن حضور بهم رسانیده و یا نسخه ای از صورتمجلس راجع به کشف را مطالبه نمایند. اما در مواردی که قاچاق گمرکی به وسیله مفتشین اداره تفتیش و تعقیب قاچاق کشف می‌گردید مفتشین مزبور موظف بودند مرتکب و اموال موضوع قاچاق را به مامورین اداره گمرک مربوطه تسلیم نموده تا گمرک بر طبق مقررات گمرکی عمل نمایند. اداره گمرک نیز موظف بود بعد از آن، حق الکشف مامورین اداره تفتیش و تعقیب قاچاق را تادیه نماید. (همان: ص ۴-۳) بنظر می‌رسد این تغییر وضعیت یعنی تاسیس اداره تفتیش باعث مناقشه بین دو اداره یعنی اداره گمرک و اداره جدیدالتاسیس بوجود خواهد آورد لذا در این ماده به تفکیک وظایف و تعیین موضوع قانونی هر یک نیز پرداخته شده است.

ادارات مامور «وصول مالیات» نیز موظف به تشریک مساعی با مامورین اداره تفتیش بودند. و در صورت عدم همکاری مرکز، مراجع رسیدگی به این امر را در مرکز، برعهده اداره تفتیش کل مالیه و در ولایات به اداره مرکزی تفتیش و تعقیب قاچاق نهاده شده است. (همان، ماده ۷: ۴) نکته قابل توجه در فصل اول این نظامنامه این است که به کرات و در بندهای متعدد تاکید بر اجرای قوانین مطابق «تعلیمات اداره تفتیش و تعقیب قاچاق» دارد. لذا به نظر نگارنده مبدعین این اداره قصد جایگزینی یک اداره مستقل و هدفمند با قوانین و مقررات جدید به جهت جلوگیری از قاچاق را به جای اداره یا ادارات قبلی مسئول داشته اند کما اینکه در مطالب بعدی گارد مسلح گمرک نیز جایگزین سواران گمرک خواهد شد می‌آید که فعالیت آنها در ابتدا هم عرض هم بود اما بعدها گارد مسلح گمرک کاملاً جایگزین ساختار قبلی گردید.

فصل دوم این نظامنامه نیز اختصاص به شرح وظایف رئیس اداره تفتیش و تعقیب قاچاق و روسای دوایر و شعب اداره مذکور در ایالات و ولایات و همچنین مفتشین آن دارد و وظایف آن اداره در ایالات و ولایات و دوایر آن مشتمل بر وصول جرایم و تسلیم مرتکبین قاچاق به محاکم صالحه، تشخیص قاچاق اجناس و پیگیری احکام از محاکم مربوطه بود. در این نظامنامه وظایف و اختیارات رئیس اداره تفتیش و تعقیب

قاچاق، استخدام مفتشین و یا تغییر آنها در صورت مشاهده تخلف و عدم صلاحیت، صدور دستور و تعلیمات لازم در خصوص رعایت قوانین مربوطه و نحوه تهیه صورتمجلس، تهیه و تنظیم لوایح نظامنامه، انجام وظایف ارجاع شده، ارائه پیشنهاد به وزارت مالیه در جهت بهتر انجام شدن امور، تهیه و تنظیم گزارش در صورتیکه نواقصی در قوانین مشاهده شود یا اینکه قانونی نیاز به تغییرات داشته باشد، تهیه گزارش ماهیانه و همچنین صورتمجلسی از کشف قاچاق در مرکز و ولایات و جرایم وصولی از آن و اجرای تعلیمات وزارت مالیه و ادارات تابعه در امور قاچاق ذکر شده است. (همان، ماده ۴: ۶)

علیرغم کلیت نظامنامه مذکور و تلاش برای تفکیک وظایف و شرح ماموریت محوله، رئیس تشکیلات مستحفظین سرحدی گمرکات طی نامه ای به ریاست اداره گمرکات در تاریخ پانزدهم آذر ماه ۱۳۱۲، یعنی در همان سال تاسیس این اداره، به عدم بصیرت و تجربه این نیروها اشاره نموده و اعلام کرده است که این نیروها نه تنها فایده ای برای دولت ندارند بلکه موجب انزجار و تنفر اهالی را فراهم آورده و گزارشهای ارائه شده توسط آنان عاری از حقیقت می باشد. (ساما، سند شماره ۵۶۳۰-۲۴۰: ۵)

اما علیرغم تصویب این نظامنامه در برخی موارد جایزه مخبرین و کاشفین قاچاق پرداخت نمی گردید. در یکی از گزارشات آمده است که بعلت عدم پرداخت جایزه، آنها از فعالیت در کار خود دلسرد و مایوس شده اند. (ساما، ۱۲۲۶۲-۲۴۰: ۳۸)

۵-۲. نظامنامه مرجع و موعد شکایت از قرار مستنطق بر طبق ماده ۷ قانون مرتکبین قاچاق

با توجه به مطالب پیش گفته شده و با بررسی نظامنامه‌ها، می توان مراحل سیر قوانین در خصوص مجازات مرتکبین قاچاق را دریافت. بدین ترتیب که از بدو تصویب مصوبه ۱۳۰۶ که تنها شامل «یک ماده» بود، مصوبات دیگری هر بار با سیر تحول و تدوین واضح تر قوانین به تصویب رسید و جهت اجرا ابلاغ گردید. یکی دیگر از این نظامنامه‌ها که با توجه و به جهت به شرح ماده هفت (۷) قانون مجازات

مرتکبین قاچاق مصوب ۲۹ اسفند ماه ۱۳۱۲ می‌باشد، «نظامنامه مرجع و موعد شکایت / از قرار مستنطق» به تاریخ ۱۳۱۳/۵/۱۶ می‌باشد که در واقع تفسیر ماده ۷ قانون مجازات مرتکبین قاچاق سال ۱۳۱۲ می‌باشد.

ماده هفت (۷) قانون مجازات مرتکبین قاچاق به مرتکبین قاچاق یا مرتکبین اعمالی که در حکم قاچاق است جریمه مقرر در قانون را نپردازند پرداخته است بدین ترتیب که مرتکبین بنا بر تقاضای ادارات و مامورین وصول عایدات دولت توقیف شوند و تا زمانیکه جریمه را تامین نمایند و یا حکم قطعی بر براءت آنها صادر نگردد در توقیف بمانند. بنابر این ماده مدت توقیف آنان نیز در برابر هر ده (۱۰) ریال بدهی نمی‌بایست بیش از یک (۲) روز و در هر حال از دو (۲) سال تجاوز نمی‌کرد و افلاس مرتکب نیز مانع از توقیف آنان نمی‌گردید. (گمرک ایران، ق م م ق، ۱۳۱۲: ۴) اما نکته مهم در این ماده «مرجع توقیف» است. بنا بر آن اعتراض به حکم بدینگونه بود که اداره یا مامور وصول عایدات می‌توانست از قرار مستنطق شکایت نماید و همچنین درخصوص موعد و مرجع شکایت و طرز رسیدگی به آن اعلام شده که وزارت مالیه و عدلیه با موافقت یکدیگر و در قالب نظامنامه آنرا معین خواهند نمود که نتیجه عملکرد این دو وزارت تدوین نظامنامه راجع به مرجع و موعد شکایت از قرار مستنطق در پنج (۵) ماده بود که به تصویب رسید. در آن به شرح وظایف مستنطق و ادارات وصول عایدات و حدود اختیاراتشان پرداخته شده است.

بدین ترتیب که قرار توقیف اشخاص را «مستنطق» مربوطه که وزارت عدلیه از میان مستخدمین دولت معین می‌کرد میبایست به ادارات و موسسات وصول عایدات صادر نماید و در صورت عدم حضور مستنطق مربوطه این مهم از طرف «مستنطق مامور» در نزد محکمه حوزه وقوع، حوزه کشف و یا حوزه دستگیری متهم صادر می‌شد و در اینصورت تحقیقات مستنطق خارج از نوبت انجام می‌گردید. (همان)

در صورتیکه مستنطق تقاضای ادارات مامور وصول عایدات را وارد نمیدانست و قرار توقیف صادر نمی‌کرد و یا قرار منع تعقیب صادر می‌نمود ادارات وصول عایدات

میتوانستند از قرار مزبور شکایت نمایند و مرجع شکایت «محکمه ابتدایی» بود و محکمه مربوطه می‌بایست آنها را خارج از نوبت رسیدگی می‌کرد. (گمرک ایران، نظامنامه راجع به مرجع و موعد شکایت از قرار مستنطق، ۱۳۱۳، ماده ۱: ۲۶) اداره تعقیب و تفتیش قاچاق و شعبات آن در ایالات و ولایات، نمایندگی ادارات مامور وصول عایدات باسثناء ادارات گمرکی در حق شکایت از قرار مستنطق را داشتند و در نقاطی که شعبات اداره مزبور وجود نداشت حق شکایت از قرار مستنطق با خود ادارات مامور وصول عایدات بود. (همان، ماده ۵: ۲۷)

۶-۲. راهنمای امور دعاوی و جرائم اداره کل گمرکات

وزارت مالیه، اداره کل گمرکات در سال ۱۳۱۴ متحدالمالی (بخشنامه) با عنوان «راهنمای امور دعاوی و جرائم اداره کل گمرکات» را در ۶۵ ماده در دوره دکتر سجادی (رییس کل گمرکات) بعنوان «راهنما» بچاپ رسانید در خصوص علت آن آمده است «برای آنکه بعد از این صور مجالس ضبطی با تمام اطلاعات مطلوبه تنظیم شود و طرز عمل در امور جرائم بر وفق قوانین و مقررات جاریه انجام پذیرد». (گمرک ایران، راهنمای امور دعاوی و جرائم اداره کل گمرکات ایران، ۱۳۱۴: ۱) در ادامه تاکید گردیده که این راهنما باید کاملا رعایت گردد و هر یک از اعضاء در مفاد آنرا حاضر الذهن باشند. (همان)

ماده یک (۱) تا چهار (۴) این راهنما هم اختصاص به نحوه تهیه «صورت‌مجلس کشف قاچاق» میباشد. بقیه مفاد نیز آن شامل مآخذ تعرفه موضوع عایدات دولت، جریمه اجناس ممنوعه و غیرمجاز، مجموع قیمت اقلام اجناس ممنوعه و غیرمجاز و اموال انحصاری دولت، حداقل جریمه اجناس مجاز، تعیین قیمتجنس و یا مال التجاره قاچاق فاقد قیمت، نحوه جریمه قاچاق اجناس مشمول عواید متعدد، نحوه جریمه شرکاء جنس قاچاق، نحوه پرداخت جریمه توسط مجرمینی که منکر قاچاق هستند، اخذ جریمه از اجناس قاچاق صدوری و تعیین تکلیف جایزه صدوری، تشریح

معاونین مرتکب قاچاق، نحوه نگهداری اشیاء قاچاق ضبط شده، کشف قاچاق نزد مکاربان و نحوه برخورد با آنان و جریمه مربوطه، کشف قاچاق در وسایط نقلیه، اجناس غیرمجاز و مجاز توسط مسافر و پرداخت حق الکشف و حق سهم به کاشفین نیز آورده شده است.

در ماده یک (۱) به کشف قاچاق و تهیه صورت مجلسی در پنج (۵) نسخه اشاره شده است. در این ماده به رعایت پانزده (۱۵) نکته درخصوص نحوه پرکردن صورتمجلس نیز تاکید گردیده که شامل ثبت اسامی شامل مخبرین، کاشفین، مامورین انتظامی، نماینده پارک و غیره، تاریخ و وقت کشف، محل کشف، اسم و هویت و آدرس مرتکب شرکاء و معاونین جرم، نوع وسایل نقلیه که برای حمل قاچاق بکار رفته، طریق عبور قاچاق اعم از مجاز و غیرمجاز، مبدا اموال ضبطی و غیرضبطی، نوع اجناس ضبطی، مجاز یا ممنوع بودن جنس از نقطه نظر تعرفه گمرکی و سهمیه بندی اداره تجارت، وزن با ظرف خالص، قیمت واقعی، ماخذ پرداخت حقوق گمرکی مالیات راه و سایر عوارض، ماده قانون یا نظامنامه گمرکی که از آن تخلف شده، توضیحات صریحه و دفاع مجرم در موقع کشف و ضبط قاچاق، مبلغ جریمه و مجازاتی که به قانوناً به مرتکب تعلق می‌گیرد، آورده شده است. (همان: ۲-۱) رئیس ایالتی و ولایتی ملزم به ثبت صورتمجلس‌ها در دفتر ثبت ایالتی و ولایتی و سپس ارسال صورتمجلس‌های ضبطی به مرکز بود. در این قانون اگر جریمه ای بر اثر غفلت مسئول در انجام وظیفه وصول نمی‌گردید برعهده مسئول مربوطه بود (همان، ماده ۲۶: ۸) مفاد مواد ۵ و ۶ و ۷ به نحوه دریافت جریمه از اجناس موضوع عایدات دولت، اجناس ممنوعه و غیرمجاز و اموال مجاز پرداخته است. (همان: ۴-۳)

نکته جالب توجه در این بخشنامه ذکر جریمه شرکاء مرتکبین قاچاق اجناس و معاونین قاچاق اعم از ممنوع و مجاز است. بدین ترتیب که هر یک از شرکاء بطور جداگانه به اندازه مرتکب اصلی باید جریمه بدهند و مجازات مرتکب اصلی نیز درباره هر کدام باید اجرا شود (همان، ماده ۱۸: ۶) اما معاونین مرتکب قاچاق، هر کدام

محکوم به پرداخت نصف جزای نقدی مرتکب اصلی بودند. و در ذیل تبصره ماده ۲۰ آنها را چنین توصیف کرده است «۱- کسانی که باعث و محرک فعلی شوند که منشا جرم قاچاق بوده و بواسطه تحریک و ترغیب آنها جرم مزبور واقع شده است ۲- کسانی که تبانی بر ارتکاب جرم قاچاق کرده و بواسطه تبانی آنها جرم مزبور واقع شده است ۳- کسانی که با علم و اطلاع از حیث تهیه و مدارک آلات و اسباب جرم قاچاق یا تسهیل اجرای آن یا بنحو دیگر یا مباشر جرم کمک نمایند». (همان، ماده ۲۰: ۷) ماده ۳۳ نیز به کشف مال نزد مکاریان و یا صاحبان وسایل نقلیه حامل اجناس قاچاق است (همان، ماده ۳۳: ۹) در این بخشنامه هم مانند نظامنامه‌های قبلی افلاس مرتکب مانع توقیف او نبود (همان، ماده ۶۰: ۱۴) میزان سهام کاشفین در این بخشنامه بر طبق نظامنامه طرز تقسیم سهام کاشفین تعیین گردیده است.

۷-۲. استقرار گارد مسلح گمرک به جای سواران گمرک و ادغام آنها در امنیه

از نظر سابقه تاریخی، گارد مسلح گمرک از اواخر سال ۱۲۷۹ ش با هدف جلوگیری از قاچاق در طول مرزهای دریایی و زمینی، با عده‌ای تفنگچی و چریک سوار و پیاده به استخدام گمرک ایران درآمدند. در زمان مسیو «دکرکر» رئیس کل گمرکات ایران، این سواران که از «یلات» بودند به خدمت گارد مسلح گمرک درآمدند و برای آنها لباس نظامی متحدالشکل در نظر گرفته شد و دولت ملزومات نظامی که قبلاً از امکانات عشایری تأمین می‌شد را در اختیارشان قرار داد. رئیس گمرک هر محل نیز مسئولیت فرماندهی افراد مسلح فوق‌الذکر را بر عهده داشت. در این دوره محمد نخجوان (رئیس گمرک وقت) در سال ۱۳۱۰، به سمت مأمور اجرائیات گمرک درآمد و با نفرت و تجهیزات تحت فرماندهی مستقل گارد مسلح گمرک قرار گرفت. گارد از لحاظ تربیت گاردی نظامی بود و از نظر مقررات انضباطی و نظام فرماندهی از وزارت جنگ و ستاد ارتش تبعیت می‌کرد و جزئی از نیروی مسلح کشور به شمار می‌آمد. اما

تابع دستورالعمل و مقررات قانونی و مجری دستورات اداره کل گمرک بود.

پیش از تأسیس گارد سرحدی، وظیفه تعقیب قاچاق بر عهده «مأمورین و سواران گمرک» بود بدین ترتیب که آنان تابع اصول منظمی بودند و در هر نقطه پست یا دفتر گمرکی مستقر بود آنان نیز حضور داشتند و اینکه تعداد نفرات استقرار یافته بنا به محل و فصل متفاوت بود و آنها موظف بودند نتیجه گشت خود را در روز یا شب در دفتر یومیه ثبت کنند ولی آنها خود را بخشی از اداره گمرک قلمداد نمی کردند. از اینرو سرتیپ نخجوان رئیس گمرکات سرحدی طی گزارشی به معضلات بوجود آمده اشاره و تفاوت‌های گارد سرحدی و سواران سابق گمرک را برشمرده است. با توجه به این که گارد سرحدی توسط نیروهای نظامی اداره می شد وی به این مسئله اعتراض کرده و خاطر نشان می سازد که آنها باید تحت اختیار گمرک باشند. اما متأسفانه افراد گارد سرحدی خود را یک اداره مستقل و جزء نظامیان و تابع هر اداره که از آنجا موجب دریافت میکنند (ساما، ۲۳۱۰-۲۴۰: ۲۸) وی اشاره می نماید که به دنبال مناقشات بین افراد گارد سرحدی و رئیس مناطق نه تنها قاچاقچیان از این وضعیت سوءاستفاده کردند، بلکه افراد گارد نسبت به سواران سابق ده (۱۰) درصد کاهش یافته است. از طرفی در انتخاب افراد گارد دقت لازم نشده و اغلب قاچاقچیان از افراد و اقوام آنان بوده و به پشت گرمی آنها مبادرت به قاچاق کالامی نمودند و این مسئله باعث کاهش پانزده (۱۵) درصدی فعالیت گارد نسبت به سواران گمرک شده بود. کمی عده و زیادی قاچاقچیان نیز در این میان باعث کاهش عملکرد آنان در جلوگیری از قاچاق شد. روزمزد بودن نیروها نیز باعث می شد در قبال مسئولیت محوله خود را مسئول ندانسته و همچنین خود را مقید به حضور مداوم در پستهای خود ندانند. (ساما، سند ۶۲۰۹۷-۲۴۰: ۲) عاقبت سازمان گارد مسلح گمرک منحل و امور اجرائیات گمرک و وظیفه تعقیب قاچاق در حوزه‌های شهری به شهربانی و در بیرون از حوزه‌های شهری به ژاندارمری سپرده شد.

در نیمه اول دهه ۱۳۲۰ ش، ضرورت تجهیز گمرک به بازوی مسلح مطرح شد و در این جهت نیز بعدها آموزشگاه پلیس گمرک تشکیل شد و افراد مسلح که باید

حافظ حوزه‌های گمرکی و نگهبانی مرزهای آبی و خاکی برای جلوگیری از قاچاق باشند تربیت شدند تا با کنترل امور مرزی، از قاچاق ممانعت کنند. (دستغیب، ۱۳۸۹: ۴۴۲-۴۲۵) بعدها بنا بر تصویب هیات دولت مورخ ۱۳۲۵/۹/۲۸ به اداره کل گمرک اجازه تشکیل سازمانی به نام «اداره گارد مسلح» داده شد. که حدود و وظایف آن در سه بخش تعیین گردید «الف- جلوگیری و مبارزه با قاچاق و قاچاقچی ب- حفظ کالا و اموال و ابنیه‌هایی که در اختیار اداره گمرک می‌باشد ج- اجرائیات در حدود وظایف و امور مربوطه گمرک» (گمرک ایران، آیین نامه وظایف گارد مسلح گمرک، ۱۳۲۸: ۱)

۸-۲. تعیین بودجه برای اداره مستحفظین مرزی (۱۳۱۳-۱۳۱۱)

همانگونه که اشاره شد حقوق مأمورین مستحفظین مرزی و بازرس‌های مربوطه از محل اعتبار در بودجه اداره کل گمرک تأمین می‌شد و اینکه دوایر گمرکی مسئول پرداخت آن بودند. در سال ۱۳۱۱، بودجه تفصیلی اداره تشکیلات سرحدی که با توافق و نظر رئیس اداره مربوطه تعیین شده بود، جهت اجراء به کلیه واحدها جهت اجراء ارسال شد.

در این بودجه تأسیس پنج گروهان برای سال ۱۳۱۳ پیش‌بینی شده که عده نفرات به ۲۰ گروهان و شامل در سرحد بلوچستان (ایران شهر و زاهدان)، سرحد افغان (آواز و طیبات)، سرحد ترکمان (قوچان و گمش تپه)، سرحد بحر خزر و قفقازیه (آستارا و جلفا)، سرحد ترکیه (شاه پور)، سرحد عراق (ساوجبلاغ - سقز - قصر شیرین - منصور آباد - بنی طرف - محمره)، سرحد خلیج فارس (بوشهر - طاهری - بندرعباس - جاسک)، و ذخیره در مرکز بود. (شریف کاظمی، ۱۳۹۵: ۱۳۸) در این سند بودجه تعیین شده برای مخارج پرسنلی به مبلغ ۴/۶۰۰/۰۰۰ ریال، مصارف اداری ۱/۴۵۵/۱۰۵ ریال، خریداری یک دستگاه اتومبیل برای اداره مرکزی ۱/۴۹۲/۵۰۰ ریال و جمع کل مبلغ ۷/۵۴۷/۶۰۵ ریال و عنوان ۴۵۰ دست بنا جهت ساختمان نیز بدون ذکر مبلغ درج گردیده است (ساما، سند ۱۶۱۱۰-۲۴۰: ۲) با توجه به این که تشکیلات اداری ایجاد

شده نیازمند ساختمان، عمارت و ... بود و اداره گمرک منابع مالی لازم جهت خرید ساختمانهای مورد نیاز را نداشت. از اینرو اداره گمرک ناچار مبلغ ۳۱۵/۸۴۰ ریال جهت مال الاجاره ساختمانهایی که نیاز داشت در سرفصل پرداختیهای خود منظور کرد. این بودجه شامل مخارج ثابت اعم از لباس، تجهیزات، روشنایی، سوخت، اثاثیه، کرایه، تعمیرات، مخارج نگاهداری اتومبیل، پست و تلگراف و مخارج غیرثابت شامل خرید اتومبیل، ساختمان ۴۵۰ وده است. (همان: ۲۱)

اداره مستحفظین سرحدی گمرکات دارای ۲۲۶۵ نیرو و کل بودجه اختصاص یافته به آن اعم از مواجب، جیره، علیق و مدد معاش بدی آب و هوا به مبلغ ۴/۶۰۰/۰۰۰ ریال بوده است. (همان) و مواجب هر پست در این سند به تفکیک در آن آورده شده است که جمع کل مواجب برای ۲۲۶۵ نفر، به مبلغ ۲/۵۸۹/۷۲۰ ریال بوده است. در این میان سرفصل جیره تنها به پستهای معین نایب اول، معین نایب دوم، معین نایب سوم، وکیل اول، وکیل دوم، وکیل سوم، سرجوقه و نفرات و سرفصل علیق نیز به سلطان، نایب دوم، معین نایب اول، معین نایب دوم، معین نایب سوم، وکیل اول، وکیل دوم، سرجوقه و نفرات تعلق میگرفت. (شریف کاظمی، ۱۳۹۵: ۱۴۰) جهت اطلاع خوانندگان خاطر نشان می‌سازد که پستهای مذکور در جدول اعم از یاور، سلطان، نایب اول و نایب دوم مربوط به پیاده نظام ایران است. (کرزن: ۱۳۸۰: ۷۹۵)

از جمله مشکلات مستحفظین سرحدی این بود که مسئولین گمرک و فرماندهان نظامی در امورات آنان دخالت می‌کردند و این دوگانگی مراکز تصمیم‌گیری مانعی جدی در جهت فعالیت آنان بود. نداشتن محل سکونی و حفاظت از گرما و سرما و وسیله ارتباطی لازم و ارسال آذوقه برای آنان و حتی امید به ترفیع یا انعام نیز بعنوان مشکلات مأمورین سرحدی در خلال اسناد عنوان شده است. (ساما، سند ۴۵۶۵۲-۲۴۰: ۲۱)

۹-۲. تصویب‌نامه هیات وزیران راجع به مبادلات مرزی (۱۳۱۶-۱۳۱۹ ش)

مرز مفهومی امروزی و از مفاهیم جدید در تاریخ معاصر است که در سطح

سرزمینی، منعکس کننده قلمرو حاکمیت سیاسی یک حکومت است. مرز مطابق قواعد خاصی مانع ورود و خروج هر پدیده‌ای اعم از مردم کالا و . . . است و در سطح حکومت‌ها نیز مرزها مانعی در مقابل نفوذ حکومت کشور همسایه به شمار می‌آیند. در واقع مرزها مانند فیلتری عمل می‌کنند که از ورود و خروج هر پدیده‌ای که در اعمال قدرت و حاکمیت آن کشور اخلاص ایجاد کند ممانعت به عمل می‌آورند یا محدودیت شدید ایجاد می‌کنند. (حافظ نیا، جان پرور، ۱۳۹۲: ۳۳) مفهوم مرز از قراردادهای پدیده آمده در دوران جدید تاریخ است.

از زمانی که حکومت‌های سرزمینی به وجود آمدند، مرز مفهوم امروزی خود را یافت از اینرو ناگزیر واژه «منطقه سرحدی» جای خود را به «خط مرزی» داد. امروزه مرزها یکی از موضوعات پایه و اساسی و یکی از نیرومندترین ابزار روشن‌کننده روابط و انتظارات در جغرافیای سیاسی محسوب می‌شوند. دولت و مرزهای حکومتی و قراردادی با مفاهیم سیاسی جدید از پدیده‌هایی به شمار می‌روند که در تاریخ ایران به شکل کتونی سابقه نداشته است. در تعریف دیگری از مرز مرزها خطوطی هستند که حد خارجی قلمرو تحت حاکمیت یک حکومت ملت - پایه را مشخص می‌کنند. (همان: ۳۶) بنا بر این، می‌توان گفت منشأ ایجاد مرزها تفکیک قلمرو سیاسی ممالک مختلف از یکدیگر است زیرا مرزها بیش از آنکه محیط طبیعی را مشخص کنند، متمایزکننده حاکمیت ملل هستند.

دره‌حال، نیاز به تعیین خطوط مشخص جداکننده حاصل پیدایش مفهوم دولت - ملت (nation-state) در اقتصاد جهانی قرن نوزدهم است و مرز «پیامد گریزناپذیر گسترش امپریالیسم جهان‌گرا در دوره‌های جلوتر و نظام‌های اقتصادی جهانی و سیستم ارتباطی نهفته در آن بوده است». (حافظ نیا، جان پرور، ۱۳۹۲: ۴۴) از اینرو، حکومت‌های مدرن نیاز داشتند محدوده اقتدارشان در یک سرزمین مشخص شود. فعالیت‌های متنوع حکومت از قبیل اجرای قوانین و دستورها، اخذ مالیات، دفاع و تجارت، نیازمند شناخته شدن قلمرو آنان بود. به تعبیری می‌توان گفت گذر از مناطق

سرحدی {نامشخص} به خطوط مرزی {معین} نتیجه منطقی تحول قوانین قبیله‌ای و تبدیل آن به قوانین سرزمینی بوده است.

ازدیاد روزافزون جمعیت و نیاز فزاینده مردم به منابع طبیعی موجب شد که حکومت‌ها در علامت‌گذاری خطوط مرزی خود دقت کنند و مرزها تا حد ممکن کمترین فضا را اشغال کند. (شکوری، سپهری، ۱۳۹۳: ۱۴) اکنون مرزها از نشانه‌های تفکیک حکومت‌های جدید هستند و با خطوط باریکی دو حکومت را از هم جدا می‌کنند و قلمرو رسمی اعمال اراده سیاسی آن‌ها را نشان می‌دهند و همچنین امروزه خطوط مرزی ارزش حقوقی دارند.

در این میان بعد از شکل‌گیری مفهوم مرز، قاچاقچیان (SMUGGLER) که به‌طور عمده مردم مناطق مرزنشین بودند به علت فقر، بیکاری و درنهایت امرارمعاش به امر قاچاق می‌پردازند و حتی گاه این کار را بعنوان اجیر برای قاچاقچی حرفه‌ای انجام می‌دادند. این افراد مجربان، خرده‌پاها و پادوهای قاچاق به شمار می‌روفتند که معمولاً در هنگام اقدامات دولتی، بشدت آسیب می‌دیدند. لذا دولت برای ساماندهی وضعیت مرزنشینان و همچنین تهیه مواد اولیه مورداحتیاج آنها، مقرراتی درخصوص مبادلات مرزی وضع کرد. این مقررات بدین جهت وضع شد که اهالی مرز بتوانند با پرداخت حقوق و عوارض گمرکی و با رعایت اصل تعادل صادرات و واردات که علت اصلی وضع قوانین انحصار تجارت و ارزشهای خارجی بوده است، مازاد محصولات محلی خود را صادر کرده و در مقابل خواروبار و سایر لوازم زندگانی که در محل به‌قدر کافی موجود نبود را وارد کنند. با این تفاوت که ورود این‌گونه کالاهای مبادلاتی از اجرای مقررات انحصار تجارت و ارز که مخصوص کالاهای تجارتي و محتاج به مراجعه به وزارت تجارت و کمیسیون ارز و بانک‌های مجاز بود معاف بودند. لذا هیات وزراء در جلسه ۲۷ آذرماه ۱۳۱۰ ش در خصوص لزوم تسهیل مبادلات سکنه قراء سرحدی و عشایر مجاور سرحدات قانونی تصویب کرد که به موجب آن هر یک از افراد قبایل و عشایر سرحدی و ساکنین قریه‌های مجاور سرحد

می‌توانستند از محصولات یا اشیایی که مایملک خودشان بود هر بار تا میزان ۱۰۰ ریال بدون فروش اسعار و اخذ تصدیق صدور از سرحدات ایران صادر کنند؛ و همچنین سالی دو مرتبه تا مبلغ ۵۰ ریال اجناسی که مورد احتیاجشان بود از قبیل حیوانات، پشم، مواد غذایی را بدون ارائه مجوز وارد نمایند. (ساما، سند ۱۲۲۶۲-۲۴۰: ۲۶ و ۲۴) بر طبق این مصوبه، برای عشایر ساکن سرحد در موقع ییلاق و قشلاق امکاناتی در نظر گرفته شد. (همان، ماده ۳: ۲۴) گمرکات سرحدی هم موظف بودند که تسهیلات لازم جهت اجرای این تصویب‌نامه را فقط نسبت به معاملاتی که عنوان مبادله سرحدی داشتند فراهم کنند و صورت جامعی از واردات و صادرات را با تعیین نوع و مقدار و مبلغ جنس تهیه و یک نسخه به اداره مرکزی گمرکات و یک نسخه نیز به اداره کل تجارت ارسال دارند. (همان، ماده ۵: ۲۶)

رئیس کل گمرک ایران دکتر کیان، در پاسخ درخواست جناب آقای پرویز کمالی رئیس اداره کل بازرسی دارایی (قسمت اقتصادی) مبنی بر ارسال یک نسخه از آئین نامه مبادلات مرزی جهت استفاده مامورین مربوطه، اعلام می‌دارد که برای مبادلات مرزی آئین نامه مخصوصی تدوین نشده و فقط تصویب نامه‌های مختلفی برای هر قسمت از مرزهای کشور و به تناسب وضعیت و احتیاجاتشان به مرور صادر گردیده است. که از آن جمله این تصویب‌نامه‌ها برای مبادلات مرزی مصوباتی است که برای ساکنین بنادر و جزایر جنوب، خراسان، بلوچستان، مریوان و اورامان صادر گردیده، اشاره نمود. (همان: ۳۰) مطلب جناب دکتر کیان در سال ۱۳۱۹ و تدوین این نوع تصویب نامه‌ها با توجه به نیازهای هر مرز را میتوان به نوعی توجه به «آمایش» سرزمین دانست گرچه مفاهیم آمایش سرزمین از مقوله‌های بوجود آمده بعد از جنگ جهانی دوم می‌باشد.

هیات وزراء در جلسه ۱۱ آبان ماه ۱۳۱۱ و با نظر به پیشنهاد اداره کل تجارت ماده

واحد ای را راجع به مبادلات مرزی ساکنین «چاه‌بهار و جاسک و خلیج فارس و

اسعار خارجی و بدون اخذ تصدیق صدور اجناس ایرانی را صادر نموده و معادل قیمت آن در حدود احتیاجات محلی خود بدون جواز ورود و یا مواد خوراکی که معمولاً در نواحی محل اقامات آنها مصرف می‌شود وارد نمایند و گمرکخانه‌های مربوطه نیز مکلف بودند که صادرات ساکنین نواحی مذکور را تقویم و در دفتر خاصی ثبت و معادل آن اجازه ورود اجناس خارجی را بدهند و در آخر هر ماه نیز صورت اجناس وارده و نوع اجناس صادر شده و وارده شده یا قیمت آنها و اسامی افراد را برای اداره کل تجارت ارسال می‌نمودند (همان: ۲۲) و مجدداً در جلسه ۱۹ بهمن ماه ۱۳۱۱ و باز هم بر اساس پیشنهاد اداره کل تجارت ماده واحده ای را برای ساکنین «پشتکوه و بندر خمیر» نیز تصویب شد که آنها نیز مانند ساکنین چاه بهار و جاسک و جزایر فارس و مریوان و اورامان از مقررات تصویب نامه راجع به تسهیلات مبادلات سرحدی استفاده نمایند. (همان: ۲۳) بعد از ارسال مصوبات مبادلات مرزی ساکنین بهار و جاسک و خلیج فارس و پشتکوه و بندر خمیر، طی مکاتبه کفیل گمرک ایران دکتر امینی با اداره گمرک زاهدان اعلام شد که بنابر تصویب نامه ۱۳۱۴/۱۰/۲ و همچنین تصویب نامه مورخ ۱۳۱۶/۹/۲۳ اهالی «زاهدان و زابل و اهالی قراء مجاور شهرهای مزبور» نیز مانند تصویب نامه «مرزهای شمالی خراسان» میتوانند از نوع محصولات محل اقامت خود یا از اشیایی که مایملک عادی آنها محسوب می‌گردد بهر مقدار که مایل باشند ماهی دو (۲) مرتبه صادر نمایند و در مقابل از نوع کالاهای مجاز در حدود صورت سهمیه معین برای مبادلات مرزی حوزه باجگیران و خارج از میزان سهمیه اقتصادی عمومی وارد نمایند و کالاهای رسیده هم بعنوان مبادلات مرزی باید با اخذ حقوق و عوارض گمرکی باشد ولیکن بدون مطالبه پروانه ورود و انجام مقررات ارزی ترخیص گردد. برای کالاهای فرستاده شده نیز در مقابل کالاهای ارسالی نمی‌بایست گواهی صدور تسلیم و گواهی تعهد ارز اخذ گردد. و تاکید گردید که صدور و ورود کالاهای مبادلاتی باید از راههای مجاز و تحت نظر مامورین گمرک صورت گیرد والا عمل ارتكابی «قاچاق» تلقی شده و مرتکب نیز بر طبق مقررات قانون مجازات مرتکبین

قاچاق تعقیب خواهد شد. (همان: ۷)

هیات دولت نیز به موجب تصویب‌نامه ۲۷۷۹۴ مورخ ۱۳۱۶/۱۲/۱۹ برای مبادلات حد و مرزی مقرر کرد تا حدود آن مشخص گردید تا منجر به اشکال‌تراشی و ایجاد قاچاق کالا و مانع اجرای قانون انحصار تجارت نباشد. در نتیجه موارد مصوب در این تصویب‌نامه با جزئیات تعیین و بدین شرح جهت اجرا ابلاغ گردید «۱- کالای صدور باید از نوع محصول منطقه و زائد بر احتیاجات محل بوده و ممنوع‌الصدور هم نباشد. ۲- میزان کالای صدور باید در هر دفعه از هزار (۱۰۰۰) ریال تجاوز کنند. ۳- صادرکننده کالا باید یکی از «ساکنین منطقه مرزی» باشد. ۴- محل صدور کالا باید یکی از گمرک خانه باشد. ۵- مدت انجام مبادله محدود به «سه ماه» است و صادرکننده کالا باید کتباً تعهد نماید چنانچه در ظرف سه ماه از تاریخ صدور کالای داخلی اقدام به ورود کالای خارجی مورد مبادله نکرد حاصل فروش کالای فرستاده را به شکل ارز خارجی به داخله انتقال داده و به یکی از بانک‌های مجاز به نرخ رسمی بفروشد والا مشمول مجازات مقرر برای قاچاق ارزهای خارجی باشد. ۶- نوع کالا ورود محدود به اقلامی است مورد احتیاج و مصرف اهالی مرز باشد. ۷- میزان کالای ورودی باید معادل ارزش کالای صدور مورد مبادله طبق پروانه خروجی گمرک یا معادل حاصل فروش کالای مزبور طبق اسناد معامله باشد. ۸- واردکننده کالای خارجی باید شخص صادرکننده کالای داخلی مورد مبادله یا کننده او باشد. ۹- ایاب‌وذهاب صاحبان و حاملین کالاهای مبادلاتی به خارجه باید به موجب گذرنامه مرزی و با اطلاع مأمورین گمرک باشد. ۱۰- کالاهای خارجی مورد مبادله با کالاهای داخلی باید از طریق مجاز تحت نظر مأمورین گمرک وارد شده و عوارض ورودی طبق مقررات عمومی اخذ شود.» (همان: ۶)

تصویب‌نامه‌های هیات وزیران در خصوص مبادلات مرزی و تسهیل آن، یکی دیگر از اقدامات دولت جدید در جهت دادن امکانات به ساکنین و قراء مرزی اعم از زمینی و دریایی و عشایر کوچ روی بین مرزها و در جهت جلوگیری از قاچاق در نقاط

مرزی محسوب می‌شود. در این تصویب‌نامه بین تهیه ملزومات اساسی ساکنین مرز و عشایر با قاچاق تفاوت قایل شده است و میزانی برای مبادلات مرزی تعیین شده که موجب درگیری بین مأمورین و آنان نشود.

گرچه دولت در این دوره با تصویب مجوزهایی در جهت تسهیل مبادلات مرزی به قراء و ساکنین مرزی گامی مهم برداشت اما این تلاش‌ها به تنهایی برای حصول نتیجه کافی نبود. در گزارش رئیس ایالتی کرمانشاه به اداره مرکزی گمرکات اشاره شده است که تا زمانی که قاچاق فایده زیادی داشته باشد جلوگیری از آن ممکن نخواهد بود و این مساله در ممالک اروپا و امریکا نیز به تجربه رسیده است. (ساما، سند ۳۵۷۱۴-۱:۲۴۰)

۲-۱۰. آئین‌نامه سازمان ضدقاچاق گمرکی (۱۳۲۰ ش)

یکی دیگر از اقدامات دولت جهت ساماندهی وضعیت قاچاق، تهیه آئین‌نامه در جهت جلوگیری از قاچاق بنا به پیشنهاد اداره کل گمرک و تصویب وزارت دارایی، وزیر دارایی وقت (حسن نعمتی) بود. وی در ۲۴ آذرماه ۱۳۲۰ طی نامه‌ای به هیات وزیران طرح تصویب‌نامه سازمان ضد قاچاق گمرکی را جهت تصویب به مجلس شورای ملی ارسال کرد. (ساما، ۱۳۹۸۰-۲۴۰: ۱۱)

طی گزارش جناب آقای ظلی (رئیس کل گمرک) به وزارت دارایی، علت چنین پیشنهادی، ارسال گزارش‌های متعدد از دوایر گمرکی شهرستان‌ها مبنی بر شیوع قاچاق در اکثر نقاط کشور به ویژه در مرزهای جنوب و غرب و شمال غربی کشور اعلام شده است و این که وضعیت طبیعی محل و وسعت و طول مناطق مرزی نیز مزید بر علت شده و شیوع قاچاق را آسان‌تر کرده است. علی‌الخصوص اینکه در این دوره به واسطه جنگ جهانی دوم و تهاجم قوای بیگانه در مرزها امنیت و امور گمرکی در این نقاط دچار اختلال شده بود و این که هیچ نوع وسیله‌ای جهت جلوگیری از ورود و خروج کالا به طور غیرقانونی (قاچاق) در دست نبود در نتیجه لزوم تأسیس و اعزام افراد

مسلح تحت عنوان پاسداران گمرک در مرزها بسیار لازم و ضروری بود. (همان: ۸)

در نتیجه هیات وزیران در جلسه ۲۹ آذرماه ۱۳۲۰ ش بنا به پیشنهاد شماره ۲۸۲۴۸ مورخ ۱۳۲۰/۹/۲۴ وزارت دارایی، آئین‌نامه سازمان ضد قاچاق گمرکی که مشتمل بر پانزده (۱۵) ماده بود و همچنین تأسیس اداره‌ای تحت عنوان «پاسداری گمرک» به منظور اجرای آئین‌نامه مذکور را تصویب کرد. در این تصویب‌نامه «وزارت دارایی» مأمور اجرای آئین‌نامه تعیین شد. در نتیجه آیین‌نامه مذکور در اداره گمرک، اداره‌ای بنام پاسداری گمرک تشکیل گردید و افراد مسلح و بازرس‌های آن در زمره کارکنان گمرک و از حیث قانون تابع مقررات اداره گمرک بودند و حقوق و مدد معاش (علیق) آنان از محل اعتبار مربوطه در بودجه اداره کل گمرک منظور شد که دوایر گمرکی مسئول پرداخت آن بودند. علاوه بر بودجه مربوطه، جهت حقوق مأمورین مبالغی نیز جهت تهیه و خرید وسایل نقلیه جهت جلوگیری از عملیات قاچاق نیز در اختیار اداره کل گمرک گذاشته شد. (شریف کاظمی: ۱۳۹۵: ۱۳۳)

این سازمان مرکب بود از افراد مسلح سوار و پیاده به نام پاسدار گمرک و بازرس‌های مخصوص که برای تعقیب و جلوگیری از قاچاق تحت نظر ادارات گمرکی بودند. بازرسان سازمان مربوطه از بین کسانی انتخاب می‌شدند که دوره دانشکده افسری را طی کرده باشند. در این تصویب‌نامه وظایف پاسدارهای مرزی و بازرس‌ها به تفکیک درج شده است. وظایف پاسدارهای مرزی منحصراً عبارت بود از «ماده ۱۰- از تعقیب و جلوگیری از قاچاق و انجام وظایف ارتباطی بین دوایر گمرکی در کلیه نواحی مرزی کشور همچنین در نواحی داخلی که دارای ادارات گمرکی می‌باشند.» (همان ۱۳۹۸۰-۲۴۰: ۱۰) و وظایف بازرس‌ها عبارت بود از «ماده ۱۱-... مراقبت در عملیات پاسدارهای مرزی و تعیین طرز خدمت آنها طبق راهنمایی رئیس گمرک محل و به طور کلی مرتب نگاهداشتن سازمان ضد قاچاقی ناحیه و منطقه که

به هر یک از آنها سپرده می‌شود.» (همان)

بر طبق این آئین‌نامه، پاسدارهای گمرک از لحاظ انتظامات و سازمان انضباطی

تحت نظر مستقیم بازرس‌ها بودند ولی در قسمت انجام وظیفه تعقیب و جلوگیری از قاچاق، تابع مقررات گمرکی و متصدی گمرک محل بودند و بازرس‌ها هم از لحاظ انتظامات و سازمان انتظامی تحت نظارت مقام بالاتر از خود بودند و در قسمت اجرائی تابع مقررات گمرکی و طبق دستورات روسای ادارات گمرکات مربوطه بود. مأمورین امنیه در کلیه نقاط کشور هم موظف به کمک به پاسدارهای گمرک یا بازرس‌های اداره پاسداری گمرک در جهت تعقیب یا ضبط قاچاق بودند و می‌بایست بدون معطلی با آنان تشریک مساعی می‌کردند. (همان: ۱۱)

نتیجه‌گیری

قاچاق به معنای عملی است که بر خلاف قانون و به صورت پنهانی انجام شود. امروزه از قاچاق تحت عناوین مختلف اعم از «اقتصاد پنهان»، «اقتصاد سیاه»، «اقتصاد سایه»، «اقتصاد زیرزمینی» و «اقتصاد غیررسمی» نیز نام برده می‌شود. همزمان با قدرت رسیدن رضاخان تغییراتی در ساختار دولت بوجود آمد و حکومت به ساختار حکومت مطلقه روی آورد. زیرا حاکمیت در این دوره در فرآیند نوسازی خود نیازمند دولتی مدرن، متمرکز و مقتدر بود. لذا حکومت نیز ناگزیر به گرایشهای مرکز گرا روی آورد. لازمه این تغییر ساختار ایجاد قدرت متمرکز در حوزه‌های حقوقی، امنیتی، نظامی و اقتصادی بود. این تغییرات ناگزیر باعث برخی اصلاحات در کارکردها سازمانهای اداری قدیم و شکل‌گیری سازمانهای جدید به واسطه گسترش ساختار و اتخاذ شیوه جدید حکومت داری به جهت بهتر امور گردید.

با ظهور دولت پهلوی و تجربه حکومت مطلقه و تغییر ساختار و به تبع آن شکل‌گیری نهادهای اجرایی در داخل ساختار جدید، اقدامات دولت در جهت جلوگیری از قاچاق به علت شکل‌گیری مرزهای ملی و نیاز به انباشت سرمایه و اقتصاد دولتی اهمیت بیشتری یافت. این اقدامات شامل تدوین قوانین و مقررات از طریق مصوبات مجلس، وضع قوانین درون‌نهادی در سازمانهای مسئول، همچنین تاسیس نهادهای

جدید در درون ساختار متولیان امر و جایگزینی یا ادغام تشکیلات موجود و تدوین وظیفه جدید برای آنان بود. این قوانین شامل نظام نامه قانون الغاء عوارض و مالیاتهای بلدی، قانون مجازات مرتکبین قاچاق ۱۳۰۶، ۱۳۰۷ و ۱۳۱۲، نظامنامه اجرای ماده ۱۹ قانون مجازات مرتکبین قاچاق مصوب ۲۹ اسفند ۱۳۱۲ دایر به طرز تقسیم سهام کاشفین قاچاق، نظامنامه اداره تعقیب و تفتیش قاچاق مملکتی، نظامنامه مرجع و موعد شکایت از قرار مستنطق بر طبق ماده ۷ قانون مجازات مرتکبین قاچاق ۱۳۱۲، راهنمای امور دعاوی و جرائم اداره کل گمرکات، آئین نامه سازمان ضد قاچاق گمرکی بود. با بررسی این قوانین میتوان به سیر تحول اداری قوانین قاچاق دست یافت. اما نکته حایز اهمیت در این قوانین از صدور اولین قانونی یعنی ۱۳۰۶ تا قوانین بعدی، این قوانین بیشتر تفسیر قانون بودند که به مرور زمان و با توجه به مسائل موجود تنها تحول یافتند. مرحله بعدی تاسیس سازمانهای جدید یا ادغام تشکیلات قدیم در نهادهای جدید بود. از جمله این سازمانها تشکیل و استقرار گارد مسلح گمرک به جای سواران گمرک و عاقبت امر ادغام آنها در امنیت تاسیس اداره تعقیب و تفتیش قاچاق مملکتی در گمرک میتوان اشاره نمود که مسائل و مشکلاتی را این امر بوجود می آورد از جمله موازی کاری نهادهای سابق و ایجاد مناقشات درون سازمانی که به جای ارتقاء کیفیت کار بعنوان مانعی در جهت روانی کار محسوب می گردید. اقدام بعدی، تعیین بودجه برای اداره مستحفظین مرزی بود که در آن بودجه مورد نیاز با پیش بینی میزان احتیاجات آنها گنجانده شده است. اقدام دیگر نیز این بود که هیات دولت با تصویب نامه هیات وزیران راجع به مبادلات مرزی تا حدی دست به ساماندهی مبادلات مرزی زد. نکته قابل توجه در مصوبات مبادلات مرزی این بود که در این مصوبه ها به نیاز مردم مرزی و احتیاجات سکنه آن توجه شده است که آنرا میتوان مقدمه ای بر توجه به آمایش سرزمین دانست. گر چه مفهوم «آمایش سرزمین» از مفاهیم بعد از جنگ جهانی دوم می باشد.

تضییقات و ممنوعیت‌های مربوط به ورود و خروج مال‌التجاره و تشریفات گوناگون از جمله ایجاد انحصار تجارت خارجی برای ورود مال‌التجاره اشاره کرد که این مساله باعث شده بود عده کثیری به وسیله قاچاق خود را از این مقررات دست و پاگیر نجات دهند. برغم اقدامات و تلاشهای دولت در جهت جلوگیری از قاچاق، متأسفانه دولت نتوانست موفقیت کامل در این خصوص بدست آورد. وضع قوانین و مقررات اعم از مصوبات مجلس، مقررات وزارتخانه ای یا درون نهادی در تمام دوره‌ها تنها تفسیر قوانین صادر شده بود. در این میان به آمایش سرزمین و تاسیس واحدهای صنعتی در مرزها و ایجاد رقابت بین دو سوی مرز اهمیتی نداشت. گرچه روند صنعتی شدن در دوره پهلوی اول آغاز گردیده بود اما توجه و تاسیس کارخانه در مناطق حاشیه ای و مرزی و ایجاد شغل برای مردم مرزنشین در زمره ی برنامه‌های اولیه آن نبود. لذا کنترل قاچاق به علت مسائلی از جمله فقر، نبود امکانات برای فعالیت اقتصادی قانونی، تنوع مراجع تصمیم گیری چون امنیه و نظمییه و گمرک و اقدامات موازی آنها با یکدیگر، ناامنی در مرزها به علت وقوع جنگ جهانی دوم و خالی شدن مرزها از نیروهای نظامی مانعی در برابر تلاشهای دولت برای جلوگیری از قاچاق بود. با تحقیقات و بررسی‌های انجام شده آنچه مستفاد شد این بود که قوانین وضع شده در حوزه گمرکات کشور و مبادی قانونی در حوزه غیرگمرکی و از مبادی غیر قانونی نیز اعمال می‌گردید.

در صورت بررسی تاریخی این موضوع، با بهره‌گیری از ظرفیت نهادهای سازمانی ملی و بخش خصوصی می‌توان عناصر تأثیرگذار بر تجارت غیرقانونی را شناسایی و باتدبیر علمی و منطقی راه‌حل علمی و نظام‌مند را برای رفع نارسایی‌های ناشی از قاچاق کالا، اخلاق و فرهنگ حرفه‌ای ناشی از آن را ارائه کرد. همچنین با بررسی پیشینه قوانین و نهادها و سازمانهایی که در جلوگیری از قاچاق نقش مهمی ایفاء می‌کرده اند میتوان از تصویب قوانینی که در قبل مورد آزمون قرار گرفتند و موثر واقع نشدند جلوگیری نمود و هم اینکه سازمانها و نهادهایی که با موازی کاری مانع

اجرای تام قوانین می‌شوند را حذف یا ادغام نمود تا تنها یک نهاد به این امر بپردازد. از جمله مطالب دیگر توجه به آمایش سرزمین است که با توجه به این مساله و توزیع درست منابع و صنعت در کشور و ایجاد رقابت بین دو سوی مرز و به تبع آن ایجاد شغل شاید بتوان تا حدی این معضل را کنترل نمود.

اختصارات

۱. یه جای مجلس شورای ملی، «م ش ملی» استفاده شده است.
۲. یه جای سازمان اسناد ملی ایران، «ساما» استفاده شده است.
۳. یه جای قانون مجازات مرتکبین قاچاق، «ق م م قاچاق» استفاده شده است.
۴. یه جای ستاد مرکزی مبارزه با قاچاق کالا و ارز، «ستاد م م ق» استفاده شده است.
۵. معاونت خدمات مدیریت و اطلاع‌رسانی دفتر رئیس‌جمهور «م خ رئیس‌جمهور» استفاده شده است.
۶. سهام مخبرین و کاشفین در قانون مجازات مرتکبین قاچاق در نظامنامه ۱۳۱۳، «ن م و ک» استفاده شده است.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

منابع و مآخذ

- توسلی، غلامعباس، نظریه‌های جامعه‌شناسی، انتشارات سمت، چاپ سیزدهم، تهران، بهار ۱۳۸۶.
- حافظ‌نیا، محمدرضا، محسن جان‌پرور، مرزها و جهانی‌شدن: با نگاهی کوتاه به مرزهای ایران، پژوهشکده مطالعات راهبردی، تهران، چاپ اول ۱۳۹۲.
- دستغیب، سید اسماعیل، گمرک ایران تصویری کوچک از واقعیتی بزرگ، انتشارات نیک ملکی، چاپ اول، تهران، ۱۳۸۹.
- ستاد مرکزی مبارزه با قاچاق کالا و ارز، واژه‌نامه اقتصاد پنهان، انتشارات ستاد مرکزی مبارزه با قاچاق کالا و ارز، تهران، ۱۳۸۷.
- سینایی، وحید، دولت مطلقه، نظامیان و سیاست در ایران (۱۳۵۷-۱۲۹۹)، انتشارات کویر، تهران، ۱۳۸۴.
- شریف کاظمی، زهرا، تجارت غیرقانونی، انتشارات نشر تاریخ ایران، تهران، ۱۳۹۵.
- عزیز شکوری، محمد سپهری، جغرافیای سیاسی، اقتصادی و نظامی کشورهای همجوار ایران، دانشگاه هوایی شهید ستاری، تهران، ۱۳۹۳.
- عیسوی، چارلز، تاریخ اقتصادی ایران (قاجاریه ۱۳۳۲-۱۲۱۵ق)، ترجمه یعقوب آژند، نشر گستره، تهران، ۱۳۸۸.
- فلور، ویلم، جستارهایی از تاریخ اجتماعی ایران، ترجمه ابوالقاسم سری، چاپ اول، انتشارات توس، تهران، ۱۳۶۶.
- فیوضات، سید ابراهیم، دولت در عصر پهلوی، انتشارات چاپخش، چاپ اول، تهران، بهار ۱۳۷۵.
- هلیدی، فرد دیکتاتور و توسعه سرمایه‌داری در ایران، ترجمه فضل‌اله نیک‌آیین، چاپخانه سپهر، تهران، اردیبهشت ۱۳۵۸.
- همایون کاتوزیان، محمد علی، تضاد دولت و ملت (نظریه تاریخ و سیاست در ایران)، نشر نی، تهران، ۱۳۸۰.

روزنامه‌ها و مجلات

- مجله انجمن بلدیة تهران، شماره ۱۲، سال چهارم، تهران.
- مجله انجمن بلدیة تهران، شماره ۱۳، سال چهارم، تهران.

منابع الکترونیکی

رومه دالمانی، هانری، (۱۳۳۵)، سفرنامه از خراسان تابختیاری، ترجمه محمدعلی فره وشی، تهران، انتشارات امیرکبیر، ص ۵۷۵. قابل دسترسی در: [HTTP://WWW.NOORLIB.IR](http://www.noorlib.ir)

کرزن، جرج ناتالی، ایران و قضیه ایران، ترجمه غلامعلی وحید مازندرانی، انتشارات علمی فرهنگی، تهران، ۱۳۸۰. قابل دسترسی در نرم افزار تاریخ ایران اسلامی نور.

مشروح مذاکرات مجلس

مجلس شورای ملی، مشروح مذاکرات، دوره ۵، شماره چاپ ۲، شماره جلد ۱، ص ۱۷۵، قابل دسترسی: [HTTP://RC.MAJLIS.IR](http://rc.majlis.ir)

مجلس شورای ملی، مشروح مذاکرات، دوره ۶، شماره چاپ ۳، شماره جلد ۱، ص ۴۸، قابل دسترسی: [HTTP://RC.MAJLIS.IR](http://rc.majlis.ir)

مجلس شورای ملی، مشروح مذاکرات، دوره ۷، شماره چاپ ۲، شماره جلد ۱، ص ۱۴۲، قابل دسترسی: [HTTP://RC.MAJLIS.IR](http://rc.majlis.ir)

مجلس شورای ملی، مشروح مذاکرات، دوره ۸، شماره چاپ ۲، شماره جلد ۱، ص ۳۰، قابل دسترسی: [HTTP://RC.MAJLIS.IR](http://rc.majlis.ir)

مجلس شورای ملی، مشروح مذاکرات، دوره ۹، شماره چاپ ۳، شماره جلد ۱، ص ۲۴۵، قابل دسترسی: [HTTP://RC.MAJLIS.IR](http://rc.majlis.ir)

مجلس شورای ملی، مشروح مذاکرات، دوره ۱۲، شماره چاپ ۱، شماره جلد ۱، ص ۲۲۷، قابل دسترسی: [HTTP://RC.MAJLIS.IR](http://rc.majlis.ir)

سازمان اسناد ملی ایران
رتال جامع علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

سازمان اسناد ملی ایران، سند شماره ۱۵۵۶۴-۲۴۰.

سازمان اسناد ملی ایران، سند شماره ۳۵۷۱۴-۲۴۰.

سازمان اسناد ملی ایران، سند شماره ۱۴۴۴۱-۲۴۰.

سازمان اسناد ملی ایران، سند شماره ۵۶۳۰-۲۴۰.

سازمان اسناد ملی ایران، سند شماره ۱۲۲۶۲-۲۴۰.

سازمان اسناد ملی ایران، سند شماره ۲۳۱۰-۲۴۰.

سازمان اسناد ملی ایران، سند شماره ۱۶۱۱۰-۲۴۰.

سازمان اسناد ملی ایران، سند شماره ۱۳۹۸۰-۲۴۰.

سازمان اسناد ملی ایران، سند شماره ۴۵۶۵۲-۲۴۰.

سازمان اسناد ملی ایران، سند شماره ۶۲۰۹۷-۲۴۰.

موزه و مرکز اسناد گمرک ایران

آئین‌نامه وظایف گارد مسلح گمرک، ۱۳۲۸/۱۱/۱۵.

راهنمای امور دعوی و جرائم اداره کل گمرکات (متحدالمآل)، مطبوعه یمنی، ۱۳۱۴/۱/۹.

قانون مجازات مرتکبین قاچاق (۱) مورخ ۱۳۱۲ش، چاپخانه مجلس.

قانون مجازات مرتکبین قاچاق (۲) مورخ ۱۳۱۹ش.

نظامنامه اجرای ماده ۱۹ قانون مجازات مرتکبین قاچاق مصوب ۲۹ اسفند ۱۳۱۲ دایر به طرز تقسیم

سهام کاشفین قاچاق، ۱۳۱۳/۴/۱۷.

نظامنامه اداره تعقیب و تفتیش قاچاق مملکتی، مطبوعه یمنی.

نظامنامه قانون عوارض راه ۸ شهریور ۱۳۱۱، شرکت چاپخانه فردوسی.

نظامنامه مرجع و موعد شکایت از قرار مستنطق بر طبق ماده ۷ قانون مرتکبین قاچاق مصوب ۲۹

اسفند ۱۳۱۲، ۱۳۱۳/۵/۱۶.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی